

ANKARA İSTİKLAL (YAHUDİ) MAHALLESİ: TARİHİ, DOKUSU VE KONUTLARI

İSTİKLAL (JEWISH) QUARTER IN ANKARA: HISTORY, TISSUE AND HOUSES

Deniz AVCI HOSANLI * - A. Güliz BİLGİN ALTINÖZ **

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 27 Kasım 2015
Hakem Değerlendirmesi: 30 Kasım 2015
Kabul: 23 Eylül 2016

Received: November 27, 2015
Peer Review: November 30, 2015
Accepted: September 23, 2016

Özet

Osmanlı Dönemi'nde Ankara, diğer birçok Osmanlı şehrinde olduğu gibi, Müslümanların yanı sıra, Ermeni, Rum ve Yahudi gibi Gayrimüslimlerin bir arada bulunduğu bir yerleşimdir. Özellikle 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Ankara'nın Yahudi cemaatinin büyük bir bölümü Müslümanlarla bir arada, bugün İstiklal Mahallesi olarak adlandırılan Yahudi Mahallesi'nde yaşamıştır. Yahudi Mahallesi, sokak dokusu ve elemanları, geleneksel konutları, Sinagog, Cami ve Mescit gibi dini anıtsal yapılarıyla döneminin sosyal, kültürel ve fiziksel özelliklerini yansıtan önemli bir kültürel miras alanıdır. Günümüzde Yahudi nüfusunu tamamen kaybetmiş olan Yahudi Mahallesi, sosyal ve fiziksel birçok sorun içeriyor olmasına karşın, özgün fiziksel yapısını ve doku bütünlüğünü hala büyük ölçüde korumaktadır.

Bu makalede, Yahudi Mahallesi'nin genel tarihsel ve doku özellikleri ile birlikte, geleneksel konutlarının mimari özelliklerinin sunulması amaçlanmaktadır. Makale kapsamında, Yahudi Mahallesi'nin özgün sosyal ve fiziksel özelliklerinin yanı sıra, günümüze dek geçirdiği süreç ve müdahaleler sonrası sosyal yapısı, dokusu ve konutlarının bugünkü durum ve sorunları da aktarılmakta ve tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, İstiklal (Yahudi) Mahallesi, Tarihi Doku, Geleneksel Konutlar, Koruma, Planlama

* İç Mimar ve Çevre Tasarımcı, Restorasyon Uzmanı. ODTÜ Mimarlık Enstitüsü Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi Doktora Programı Öğrencisi, e-posta: avci.deniz@yahoo.com

** Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: bilging@metu.edu.tr

Abstract

Ankara in the Ottoman Period, as many other cities in the Ottoman Empire, was a settlement where the Muslim population, as well as non-Muslim; Armenians, Greeks and Jews coexisted. Particularly, from 16th to the early 20th century, a large part of Ankara's Jewish community lived together with the Muslim population in the Jewish Quarter, now known as İstiklal Quarter. Jewish Quarter is an important cultural heritage site, with its street pattern and elements, traditional houses, religious monuments as the synagogue, mosques and masjids, those reflecting the social, cultural and physical characteristics of the period. Today, although the Jewish Quarter completely lost its Jewish population and has many social and physical problems, it still sustains its original physical structure and the integrity of historical tissue to a considerable extent.

This article aims to present the general historical and tissue characteristics of the Jewish Quarter along with the architectural features of traditional houses. Within the scope of this article, the original social and physical properties of the quarter, the development process and interventions in time are discussed. Finally, the current social structure, tissue character and condition of the Jewish Quarter along with problems of the traditional residential architecture are discussed.

Keywords: Ankara, İstiklal (Jewish) Quarter, Historical Tissue, Traditional Residential Architecture, Conservation, Planning

Giriş

Osmanlı'nın sancağı olan Ankara şehri, diğer birçok Osmanlı şehri gibi Müslüman ve Gayrimüslim grupların bir arada yaşadığı bir yerleşimdir. Nitekim Ankara Kalesi'nin güneybatı eteğinde yer alan Yahudi Mahallesi, bugün bildiğimiz adıyla İstiklal Mahallesi, özellikle 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Ankara'nın Yahudi nüfusuna ev sahipliği yapmıştır (Şek.1). Osmanlı'nın farklı dönemlerine ait farklı kaynaklarda, 'Hacendi', 'Öksüzce', 'Hoca Hindi' gibi farklı şekillerde adlandırılan; Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ise 'İstiklal Mahallesi' adını alan bölge, Sinagog ve Yahudi Mektebi gibi Yahudilere ait dini ve eğitim yapılarının bulunduğu ve Ankara'nın Yahudi nüfusunun büyük bir kısmının yaşadığı yer olmasına bağlı olarak 'Yahudi Mahallesi' olarak tanımlanmıştır. 1930'lu yıllara kadar özgün sosyal ve fiziksel karakterini büyük ölçüde devam ettiren, ancak 1930'lardan itibaren Yahudi nüfusunu kaybetmeye başlayan günümüzün 'İstiklal Mahallesi'nde artık hiç Yahudi yaşamıyor olmasına rağmen, Sinagog'un varlığına da bağlı olarak, mahalle halk arasında halen 'Yahudi Mahallesi' olarak adlandırılmaktadır¹.

İstiklal Mahallesi, bugüne ulaşabilmiş tarihi yapıları, açık alanları ve elemanlarıyla birlikte büyük ölçüde doku bütünlüğüne sahiptir. Bunun yanı sıra, Ankara'da hızla devam eden kentsel yenileme ve koruma projelerine konu olmamış ve dolayısıyla henüz müdahale edilmemiş nadir alanlardan biri olduğu için özgün fiziksel yapısını da büyük oranda korumaktadır. Tüm bunlar, İstiklal Mahallesi'ni Ankara'nın günümüze ulaşmış tarihi kentsel alanları arasında önemli bir yere taşımaktadır.

Bu çerçevede, bu çalışmada İstiklal Mahallesi'nin genel tarihsel ve doku özellikleri ile birlikte, özgününde de konut alanı olan mahallenin konutlarının mimari özelliklerinin sunulması amaçlanmaktadır. Bunu yaparken tarihi kaynakların yanı sıra 2010-2011 yılları arasında yapılan arazi çalışmalarında toplanılan verilerden yararlanılmıştır². Ayrıca 1983/1984 yılında

ODTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı lisansüstü öğrencileri tarafından stüdyo dersi kapsamında İstiklal Mahallesi çalışılmış; 1988 yılında bu çalışmanın yayını yapılmıştır³. Alanın doku özellikleri ve tipolojiler için bu yayın temel bir kaynak olmuş; bu çalışma 2010-2011 yıllarında yapılan arazi çalışması sonuçlarına göre güncellenmiş ve kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, aynı alan 2013 yılında da ODTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans stüdyo dersi kapsamında tekrar çalışılmıştır⁴. Bu çalışmadaki veriler 2010-2011 yılları arasındaki verilerle çok farklılık göstermemekle birlikte, makalede göz önünde bulundurulmuştur. Makalede, İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin tarihi kentsel doku olarak sosyal ve fiziksel özelliklerinin yanı sıra mahallede bulunan konutlara örnek olarak üç farklı ölçekteki geleneksel konut daha detaylı olarak anlatılmıştır⁵.

2. Ankara Yahudileri ve Yahudi Mahallesi

Yahudilerin Ankara'da varlıklarının M.Ö. 1. yüzyıla kadar gittiği ve Ankara'da Augustus Döneminde bir Yahudi cemaatinin var olduğu tarihi kaynaklardan bilinmektedir (Galanti 1951: 27-28; İlder 1996: 719⁶). VI. yüzyıla ait bir mezar taşında yer alan İbranice metinde Geç Roma Dönemi'nde Hıristiyan mezhepleri ile Yahudi toplulukları arasındaki ilişkilerden bahsediliyor olması (Mitchell, 2005), bu dönemlerde Ankara'da Yahudilerin yaşadığının bir kanıtı olarak gösterilebilir. Galanti (1951: 28), tarihi belgelere dayanarak, Bizans Dönemi'nde de Ankara'da Yahudi cemaatinin varlığından bahseder. 1361'de Sultan Murat Ankara'yı aldığı küçük bir Yahudi cemaatinin kentte yaşadığı yine tarihi kaynaklarda belirtilmektedir (İlder 1996: 719)⁷.

¹ Zaman içerisinde farklı adlarla tanımlanan, kimi zaman farklı mahalleleri de kapsayan, Osmanlı Dönemi'nde Ankara'nın Yahudi nüfusunun büyük bir kısmının yaşadığı bölgeden, bu makale kapsamında tarihsel süreç aktarılırken 'Yahudi Mahallesi', günümüz süreci değerlendirilirken ise resmi adı olan 'İstiklal Mahallesi' şeklinde bahsedilecektir.

² 2010-2011 yıllarında Deniz Avcı'nın ODTÜ Restorasyon Lisansüstü Programı'nda Doç. Dr. A. Güliz Bilgin Altınöz'ün danışmanlığında tamamlamış olduğu "Eskiye güncelleme: geleneksel konutların çağdaş yaşama uyarlanması / Upgrading the old: the adaptation of traditional residential buildings to the contemporary life" başlıklı tezin arazi çalışması sırasında toplanmıştır.

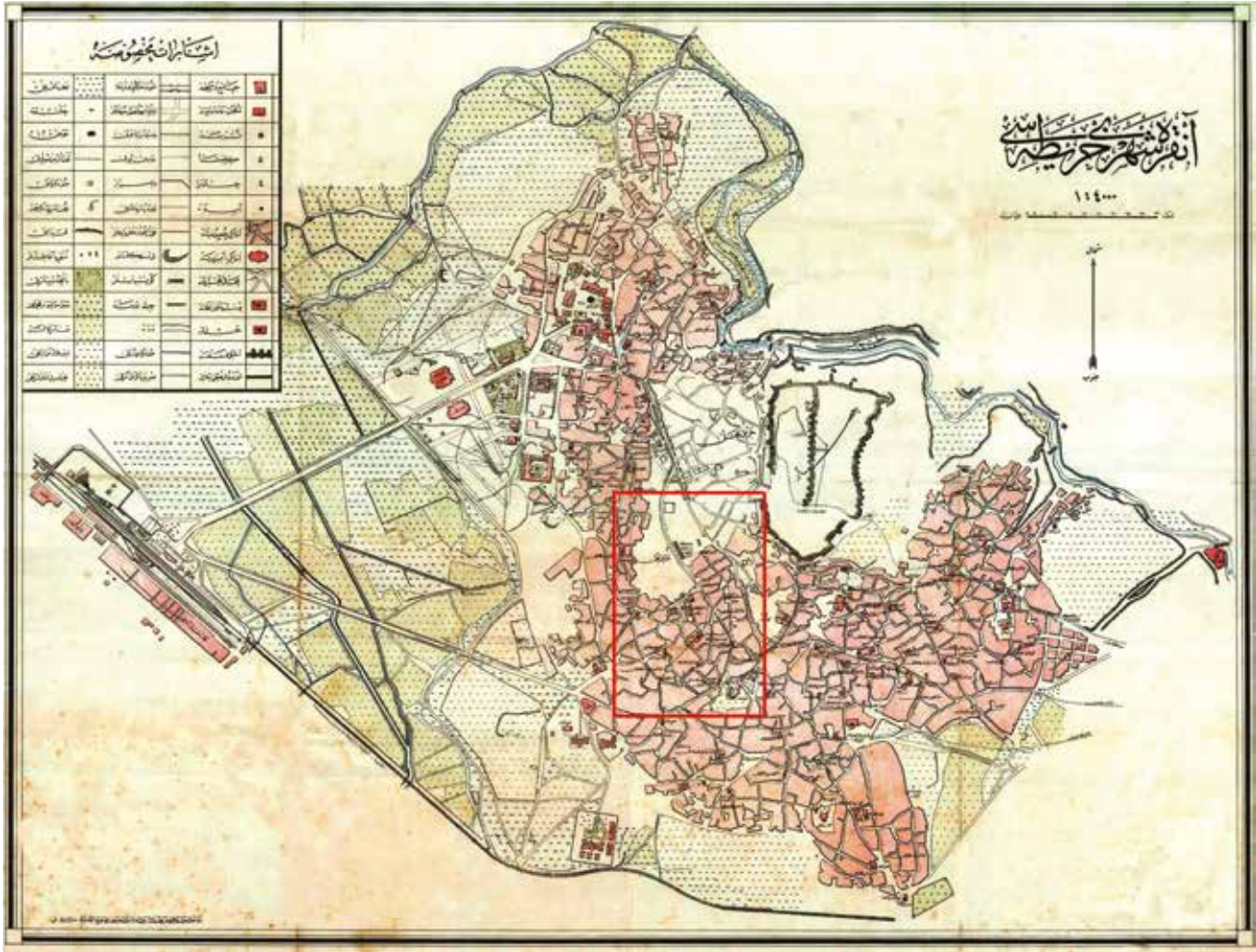
³ Şahin, Neriman (editör). İstiklal Mahallesi Preservation and Rehabilitation Project. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları; 1988.

⁴ ODTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Lisansüstü Programı'nda 2013 Bahar Dönemi'nde Doç. Dr. N. Ş. Güçhan, Y. Doç. Dr. A. G. Bilgin Altınöz, Öğr. Gör. Dr. N. Özgönül, Araş. Gör. S. Çakıcı ve Araş. Gör. Ö. Özçakır yönetiminde yürütülen Rest 507 Planning and Design in Urban Conservation ve Rest 506 Workshop in Urban Conservation Y. Lisans stüdyo dersleri kapsamında S. Akman, T. Akşit, P. Aktaş, İ. Alpay, G. Arslan M. Aydan, D. Bahar, E. Çabuk, M. Demiröz, D. Hakyemez, B. Kepenek, A. Sinan, M. Zafer tarafından "A Study on Conservation, Revitalization and Management of İstiklal Quarter in Historic Urban Center Ulus-Ankara" başlıklı kentsel koruma ve yönetim projesi hazırlanmıştır.

⁵ Çalışılan üç konut, makalenin yazarlarından Deniz Avcı'nın, ODTÜ Restorasyon Lisansüstü Programı'nda Doç. Dr. A. Güliz Bilgin Altınöz'ün danışmanlığında tamamlamış olduğu tezin ana konusunu oluşturan yapılarıdır.

⁶ İlder'in alıntı yaptığı kaynak: A.Galanti, Türkler ve Yahudiler, İstanbul 1947, s.11.

⁷ İlder'in alıntı yaptığı kaynak: A.Galanti, Türkler ve Yahudiler, İstanbul 1947, s.9.

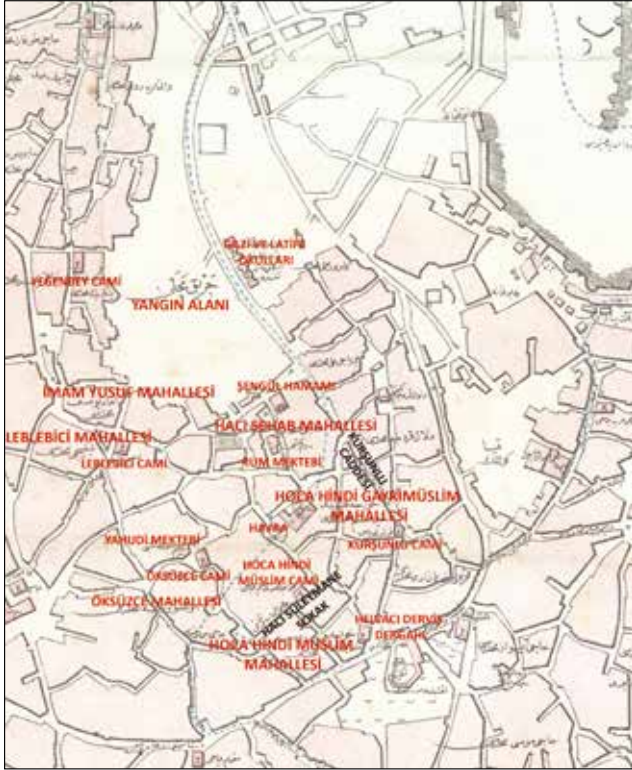
Şekil 1 - 1924 Ankara Şehremaneti Haritası'nda Yahudi Mahallesi'nin Konumu. / The place of the Jewish Quarter in 1924 Ankara Municipality Map (Kaynak: Ahmet Yüksel Arşivi (Günel, Kulcı 2015: 80 (Şekil 2))

1492 yılında İspanya'dan, 1497 yılında da Portekiz'den Türkiye'ye göç eden Sefarad Yahudilerinin bir kısmı, Ankara Eyaleti Valiliği'nde de bulunmuş olan İstanbul'lu İshak Paşa'nın sürdürdüğü iskan politikası sonucu, 16. yüzyıl başında İstanbul'dan Ankara'ya gelmişlerdir (Bahar 2003: 38-39, 41).

Bu dönemde Ankara, Roma döneminden beri, ticaret ve sanayide en gelişmiş dönemini yaşamaktadır. Kozmopolit bir kent olan Ankara'da Gayrimüslim nüfus çoktur. Göçmen Yahudiler Ankara'ya geldiklerinde, kentte halihazırda Sinagogu da olan yerleşik bir Yahudi cemaati vardır. Yahudiler, hem yabancı tüccarlarla dil açısından rahatlıkla anlaşmakta olduklarından, hem de Avrupa'yla çalışma yöntemini bildiklerinden, yün dokuma ve tekstil üretimi ile ihracatta başarılı olmuşlardır (Bahar 2003: 41). Bahar'a göre mahallenin kuzeyinin Balıkpazarı'na, batısının Samanpazarı'na açılması da Yahudi topluluğunun Ankara'da ticaret ile ilişkisinin bir göstergesidir (Bahar 2003: 84).

Sefarad Yahudilerinin gelişile birlikte Ankara'da Yahudi nüfusu artmış; buna bağlı olarak İspanya'dan ve Portekiz'den göç eden Yahudiler'in iki ayrı Sinagog'u olmuştur. Ancak, yaklaşık yüzyıl sonra sayıları azalan Portekiz Yahudileri kendi Sinagog'larını kapatarak İspanyol Yahudilerine katılmışlardır (İlter 1996: 719).

16. yüzyıl ve 19. yüzyıl arasındaki dönemde, Ankara'da sırf Müslümanların oturduğu mahalleler olduğu gibi, Müslüman ve Gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı mahalleler de bulunmaktadır. Çeşitli belgelerden Ankara'da 16. yüzyılın başından beri Yahudilerle Müslümanların da bir arada yaşadığı anlaşılmaktadır (Ergenç 1984). 1830'da yapılan genel sayım Hoca Hindi ve Öksüzce Mahallelerinin Yahudilerle Müslümanların bir arada yaşadıkları mahalleler olduklarını göstermektedir (Çadircı 1980:113). Öney (1971: 37) de, 1522 yılından beri bilinen Hoca Hindi Mahallesi'nde Gayrimüslimlerin de bulunduğunu söyler. Önceleri Hoca Hindi olarak adlandırılan Yahudilerle Müslümanların bir arada yaşadığı mahallenin daha sonra 'Hoca Hindi-yi Müslim

Şekil 2 - 1924 Ankara Şehremaneti Haritası'nda (Günel, Kılıç 2015: 80 (şekil 2)) Yahudi Mahallesi ve haritada belirtilen yapı ve mahalle isimleri (Osmanlıca'dan çeviren Keyvan Mashhadi) / *The Jewish Quarter in the 1924 Ankara Municipality Map and the names of the buildings and quarters indicated on the map (translated from Ottoman by Keyvan Mashhadi)*

Mahallesi' ve 'Hoca Hindi-yi Gayrimüslim Mahallesi' olarak tanımlandığı görülmektedir (Tamur 2010: 67, 68). Mahallenin güneybatısında bulunan Eskicioğlu Cami, Kalyon Sokak'ta bulunan Hoca Hindi Müslim (Örtmeli) Mescidi ve Birlik Sokak'ta bulunan Sinagog; mahallede Yahudiler ve Müslümanların bir arada yaşamış olduğunun bir göstergesidir (Şek. 2)⁸.

19. yüzyılda art arda gelen afet ve salgınlar, Ankara'nın zenginliğine darbe vurur ve nüfus azalır (Aydın et al. 2005: 225-230). Bütün bu süreçte Yahudilerin de nüfusu azalmış ve fakirleşmişlerdir. 1861 yılında Ankara'ya gelen seyyah Perrot, bu bölgeye, "Mahalleye doğru baktığınız zaman kasvet çökerdi... Bu Yahudiler içine kapanık yaşar, yabancılara güvenmezlerdi"⁹. sözleriyle değinir.

19. yüzyılda Ankara'da, sayıları az da olsa, bir mahalle yerleşmesine adını verecek kadar Yahudi asıllı aile vardır (Denel 2000: 131). 1883 tarihli Salname'ye¹⁰ göre o tarihte Ankara'da Yahudi erkek nüfus 215'tir.

20. yüzyıla gelindiğinde Ankara'nın Gayrimüslim nüfusu toplam nüfusun %32'sini oluşturmaktadır (Aydın et al. 2005: 216). Yahudi nüfusun toplam nüfusa oranı ise yaklaşık %2.4 civarındadır¹¹. 1900 yılına ait Salname, Ankara'da 366'sı erkek, 377'si kadın olmak üzere toplam 743 Yahudi olduğunu gösterirken; 1902 tarihli Salname'de toplam Yahudi nüfus 822 olarak belirtilmiştir (Aydın et al. 2005: 214, 215).

Gök (2009:127), 1830 yılı sayımından elde edilen verilerle 1844 yılı Temettüat Defterleri kayıtlarını bir arada değerlendirdiği çalışmasının sonucunda, Yahudilerin yaşadığı her iki mahallenin de Ankara'nın yoksul kesimi içinde yer aldığını belirtir. Belgeler, 19. yüzyılda Ankara'da Yahudilerin genelde çerçici esnaflığı, attâr, tenekeci esnaflığı, billûrcu, yaymacı, duhâncı esnaflığı ve hizmetkârlık gibi işler yaptıklarını, bir kısmının ise tamamen işsiz olduklarını ortaya koymaktadır (Gök 2009). Bahar (2003: 53), Yahudiler arasında bu gibi küçük işler yapanların çoğunlukta olmasına karşın, ticaret yapan zenginlerin de bulunduğunu belirtir.

Ankara'da 1916'da yaşanan ve kentin en güzel semti kabul edilen Hisarönü, Çıkrıkçılar Yokuşu, Bedesten, Saraçlar Çarşısı ve Atpazarı'nın yok olmasıyla sonuçlanan 'büyük yangın', tarihi konut bölgesinin değişiminde önemli bir rol oynamıştır (Aktüre 2001: 55; Esin & Etöz 2015). Refik Halid Karay, Ankara Kalesi'nin batısında başlayan büyük yangından bahsederken, Yahudi Mahallesi'nin de bu yangından etkilendiğini belirtse de¹², Bahar (2003: 72) o yıllarda mahallede yaşamış olanlardan Yahudi Mahallesi'ne yangının ulaştığını ve mahallenin yandığını söyleyen hiç kimseye rastlamadığını; bu büyük yangında sadece birkaç Yahudi dükkanının yandığını belirtir. Ancak, 1924 Ankara Haritası'nda mahallenin kuzey bölgesi 'yangın alanı' ve boş olarak gösterilmiş olup, bu bölgenin yangın sonrasında yeniden inşa edildiği bilinmektedir.

Her ne kadar yoksul bir yer olarak tanımlansa da, Yahudi Mahallesi'nin yangından sonraki dönemde konutlarıyla yine de dikkat çekici olduğu anlaşılmaktadır. Aktüre, 1919 yılında mütareke hükümlerine göre Ankara'ya gözlemci olarak gelen İngiliz ve Fransız ordu temsilcisi komiser ve komutanların 'kentte daha uygun bir yer bulamadıkları için' Yahudi Mahallesi'nde bir eve

⁸ Bahsedilen yapılar günümüzde de mahallede mevcuttur.

⁹ Alıntı için bakınız: Bahar 2003: 50

¹⁰ Salname 11a:163

¹¹ Bu oran Aydın et al. 2005:216 tablo X-5,X-6'da 1902 tarihli Salname'ye referansla verilen nüfus bilgilerine göre hesaplanmıştır.

¹² Alıntı için bakınız: Bahar 2003: 71

Fotoğraf 1 - Yahudi Mahallesi'nin öne çıkan geleneksel konutlarına örnekler: (a)Sinagog'un karşısında bulunan 'Araf Konutu', Birlik Sokak, No:3 ile 'Hayim Albukrek Konutu', Birlik Sokak, No:5 (b)Atatürk'ün bir gece konakladığı konut olduğu iddia edilen, günümüzde yapısal açıdan oldukça kötü durumda olan, Yasef Ruso Konutu, Kumrucuk Sokak, No:11 / *Examples of outstanding traditional residential buildings of Jewish Quarter: (a)The 'Araf House', Birlik Street, No:3 and the 'Hayim Albukrek House', Birlik Street, No: 5, across the Synagogue. (b) Yasef Ruso House, Kumrucuk Street No: 11, which is in quite a bad condition today, is claimed to be the house where Atatürk resided for one night.*

yerleştiklerini yazar (Aktüre 2001: 57)¹³. Tankut (2000: 302) da, 1920'li yılların Ankara'sını değerlendirirken, savaş yıllarının bakımsızlığı ve yoksulluğun kentin üstüne çöktüğünü; buna bir de büyük yangınla zengin Ermeni Mahallesi'nin yok olması eklenince kentin bir çöküntü alanına dönüştüğünü; Yahudi Mahallesi konutlarının ise Ankara'nın konutlarının geneline göre daha bakımlı olduğunu ifade eder. Özellikle Yasef Ruso, Bonomo, Araf ve Albukrek'lerin evleri mahallenin en dikkat çeken evlerindedir (Bahar 2003:86). Sinagog'un karşısındaki Albukrek ve Araf evlerinin Sinagog'un İtalyan mimarının eserleri olup yapımları 1909'da tamamlanmıştır (İlter 1996: 721; Bahar 2003: 98) (Foto. 1a). Yine mahallenin en güzel evlerinden olan Yasef Ruso'nun evinin ise Atatürk'ün bir gece konakladığı ev olduğu söylenegelmektedir (Bahar 2003:86) (Foto. 1b).

19. yüzyılın sonunda Ankara'da birçok Gayrimüslim okulu vardır. Yahudilerin ayrımcılıkla mücadelesi, kurtuluşu ve fakir çocukların eğitimi amacıyla Fransa'da oluşmuş Alliance Israélite kuruluşunun desteğiyle 1889'da Ankara'da, Yahudi Mahallesi'nde, Sinagog'un karşısında bir Yahudi erkek okulu kurulmuştur (Bahar 2003:55). Bu okulda okuyan öğrenci sayısı 1892'de Cuiet tarafından 36 olarak verilmiştir (Aydın et al. 2005: 212 tablo X-4). Bahar (2003:55) daha sonra Yahudi Mahallesi'nde Eskicioğlu Cami'nin çaprazında bir Yahudi kız okulunun da açıldığını belirtir. Yahudi Okulu, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da 'Türk-Musevi Karma Kültür Okulu' olarak bir süre daha eğitime devam etmiştir (Bahar 2003: 63). İyi ve ciddi bir eğitim verdiği düşünülen bu okulun yalnız Yahudi değil, Müslüman, Ermeni gibi farklı din ve etnik kökenden öğrencileri de olmuştur (Bahar 2003: 57).

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, ticaretin ve sanayinin Gayrimüslimlerin elinde olması halk arasında büyük gerilim ve tepkilerin oluşmasına neden olur (Bali 1999: 534,535). Bu durum, zaten içe

¹³ Sevgi Aktüre bu bilgiyi şu kaynağa referansla aktarır: Bardakçı, İ., 1975. Taşhan'dan Kadifekale'ye. İstanbul: Milliyet Yayınları, Yaşayan Tarih Dizisi 1, s. 65.

dönük bir yapısı olan Yahudi cemaatinin daha da içine kapanmasına yol açmış olmalıdır. Cantek'in görüştüğü H.T. Bey, çocukken Yahudi arkadaşları olmasına rağmen, sırf eğlencesine Yahudi Mahallesi'ne baskına gittiklerinden; Yahudi ailelerin, onları görünce çocuklarını içeri çekip kapılarını kapattıklarından bahseder (Cantek 2003: 308). Cantek'e göre (2003: 296, 297), ulusal kimlik oluşturma çabaları içinde azınlıklara olan yaklaşım ve Müslüman halkın azınlıkları dışlamaya başlaması ile Yahudi Mahallesi'ndeki Yahudi cemaatinin nüfusu azalma sürecine girmiştir. Ancak, o dönemlerdeki nüfus azalmasının tek nedeni bu olmasa gerek. Nitekim, Bahar (2003: 117-119), 1930'lardan itibaren oluşan 'Yeni Şehir'de önceleri bahçeli konut daha sonraları ise apartman olarak gelişen yeni yapılaşmanın ve yeni yerleşim alanlarının Yahudilere cazip geldiğini; bu nedenle birçok Yahudi ailenin Yahudi Mahallesi'ni terk ederek Sıhhiye-Sağlık Bakanlığı-Fidanlık-İncesu Bölgesi'ne yerleşerek orada bir nevi yeni bir Yahudi Mahallesi oluşturduklarından bahseder. Bu anlatımlara paralel olarak, 1930 yılında tanzim edilmiş olan kadastral paftalarda yer alan parsel sahiplerine ilişkin veriler incelendiğinde, arsa, hane ve dükkanların sadece yaklaşık %27.5'inin Yahudilere ait olduğu; yaklaşık %6.5'inin ise olasılıkla önceden Yahudilere ait olup Hazine-i Maliye'ye devredildiği görülür¹⁴.

1930'ların sonunda, 2. Dünya Savaşı'yla zorlaşan yaşam koşulları ve pahalılık, 'Yeni Şehir'e taşınma sürecini yavaşlatır. Diğer taraftan, 1942'de Gayrimüslimlere uygulanan Varlık Vergisi'nin kabul edilmesi, Yahudiler arasında da tedirginliğe neden olur. Ancak, Bahar'ın ifadesiyle (2003: 167-169), Vali Tandoğan'ın ılımlı yaklaşımı sayesinde, Varlık Vergisi Ankara'da diğer şehirlerde olduğu kadar olumsuz etki göstermemiştir. Ne var ki, yine de bu süreçte Ankara Yahudileri'nin ekonomik durumu kötüleşmiştir.

Savaş sonrasında bu kez de 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması ve buraya göç eden Yahudilere iyi imkanlar sunuyor olması Yahudi cemaati üzerinde etkisini gösterir. Varlık Vergisi'nin o yıllardaki olumsuz etkileri de İsrail'e göçü cazip kılar (Toktaş 2006: 508). Nitekim, 1940'lardan itibaren bütün Türkiye'de olduğu gibi, Ankara'da da Yahudi cemaatinin, özellikle ekonomik durumu bozuk ve geçim zorluğu çeken, bir kısmı İsrail'e göç etmiştir (Bahar 2003: 120-125; Aydın et al. 2005: 213-214). Diğer taraftan Ankara'dan daha fazla olanaklar sunan İstanbul da Ankara'lı Yahudiler için başka bir

çekim merkezi olmuş; İstanbul'a da göçler başlamıştır. Tüm bunlara bağlı olarak, 1930'lar Yahudi Mahallesi'nin sosyal yapısının değişim sürecinin başlangıcı olarak düşünülebilir. Pınar Şahin'in tescilli yapılardaki el değiştirmeler ile ilgili olarak yaptığı araştırma¹⁵; en fazla el değişiminin 1949 yılında olduğu; bunu sırasıyla 1962, 1963 ve 1942 yıllarının takip ettiğini ortaya koymuştur (Şahin Kadakal, Ubay Tönük 2016: 320).

Sonuç olarak, 1930'larda başlayan ve günümüze kadar artarak devam eden 'Yeni Şehir'e, İstanbul'a, İsrail'e, Avrupa ve Amerika'ya göçler sonucunda, Ankara'nın Yahudi cemaati yok denecek kadar azalmıştır. 2014 yılında Ankara'da sadece 10 kadar Yahudi ailesi kaldığı söylenir (Besalel 2014). Bugün İstiklal Mahallesi'nde ise hiç Yahudi nüfus kalmamış; mahallenin sosyal yapısı tamamen değişmiştir¹⁶.

3. Yahudi Mahallesi'nin Özgün Doku Ve Mimari Özellikleri

Osmanlı Ankara'sında, Yahudi Mahallesi'nin dokusunun oldukça erken dönemlerde olduğu mahallenin içinde ve çevresinde bulunan dini yapılar, cami ve mescitler gibi anıtsal yapıların inşa tarihlerinden anlaşılmaktadır. Hacendi Mescidi ve Öksüzce Mescidi 14.-15. yüzyılda, Leblebici Mescidi ve Molla Büyük Mescidi 15. yüzyılda, Yeğenbey Cami ise 1438-39'da inşa edilmiştir (Ergenç 1980: 98).

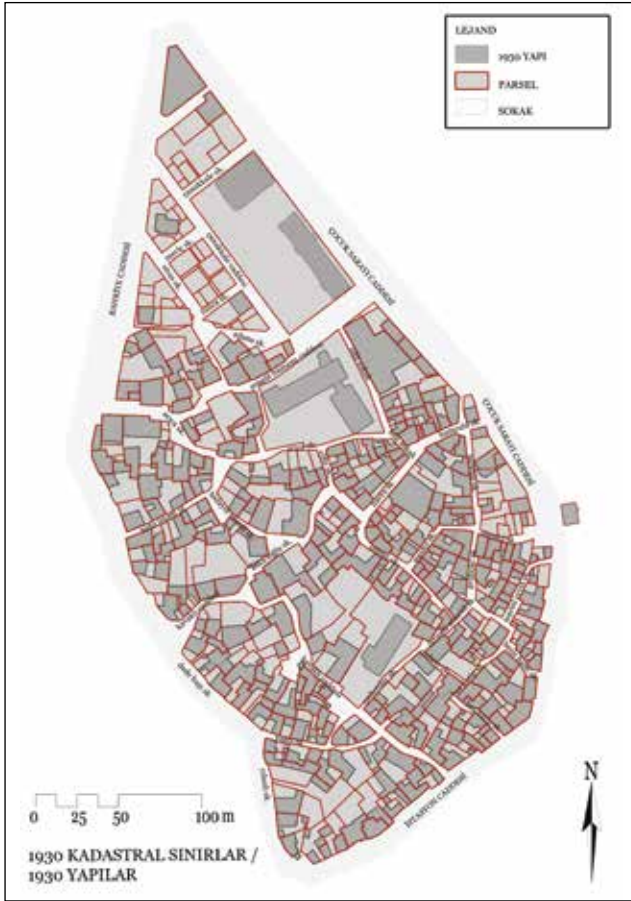
Mahalle, yangın sonrasında yeniden inşa edilmiş olan kuzey kısmı hariç, organik bir dokuya sahiptir. Sokaklar kıvrımlı ve dar olup, kimi yerlerde çıkmazlar da bulunur. Sokakların kesişim noktalarında, çeşme gibi sokak elemanları ile cami ve mescit gibi dini yapıların da yer aldığı küçük meydancıklar yer alır. Sokak çeperlerini bazen konutların cepheleri, bazen de avlu duvarları tanımlar (Şek.3). Sokakları tanımlayan evlerin cepheleri değişik renklerde (Bahar 2003: 97). Özgününde sokakların taş kaplama olduğu bilinmektedir.

Yahudi Mahallesi'nin konutları, mahalleyi tanımlayan dini (cami, mescit, sinagog), hizmet (hamam) ve eğitim yapıları çevrelerinde kümelenmişlerdir. Mahalledeki konutlar, malzeme, yapım teknikleri, plan, cephe

¹⁴ Bu oranlar, Yangın Alanı olup yeniden parsasyonu yapılmış olan bölge (Pafta 37) hariç, Yahudi Mahallesi'ni kapsayan bölgedeki (Pafta 36, 38, 39, 40) kamuya ait parseller dışında kalan özel mülkiyetteki arsa, hane ve dükkan kullanımlarını kapsayan parsellerin sahiplerinin isimlerinden hareketle hesaplanmıştır.

¹⁵ Şahin, P. 2008. Tarihi Çevrelerin Koruma Sürecinde Yaşanan Fiziksel ve Sosyo-kültürel Değişim, Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi İstiklal Mahallesi Örneği. G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

¹⁶ Mahallede bugün ağırlıklı olarak Ankara Haymana'dan gelen, düşük gelir ve eğitim düzeyine sahip bir nüfusun yer aldığı 2013 yılında ODTÜ'de yürütülen REST 507 Y.Lisans Stüdyo Çalışması'nın tespitlerindedir (Akman et al. 2013: pafta 3.C.3.a).

Şekil 3. Yahudi Mahallesi'nin özgün dokusunu büyük oranda sürdüren 1930 Kadastral Planına göre parsel ve yapılar¹⁷ / *The building lots and buildings according to the cadastral plan of 1930*

ve kütle özellikleri açısından Ankara'daki diğer geleneksel konutlarla benzerlik gösterir. Konutların, varsa bodrum katları ile subasman seviyesine kadar zemin katları yığma taş olup, subasman seviyesinden sonra zemin katları genellikle taş ya da kerpiç yığmadır. Üstkatlarda ise genellikle tuğla ya da kerpiç dolgulu ahşap karkas yapım tekniği kullanılmıştır. Döşemeler, en alt katta, yani taşlık mekânının bulunduğu katta taş, üst katlarda ise ahşaptır. Tavanlar genelde ahşap kaplama olup, servis mekanlarında genellikle kaplamasız ya da çok sade kaplamaları olan tavanlara; yaşam mekanlarında ise sade olanların yanı sıra daha oymalı ve işlemeli ahşap tavan örneklerine de rastlanır¹⁸.

Yahudi Mahallesi'ndeki geleneksel konutların sokak-yapı-avlulu ilişkileri incelendiğinde, sokaktan avluya

girişi olan ve sokaktan taşlığa girişi olan olmak üzere iki ana tipe rastlanır. Sokaktan taşlığa girişi olan konutlar da hiç avlusu olmayan ve arkada taşlıktan ulaşılan avlusu olan konutlar olarak iki alt tipe ayrılır (Şek. 4).

Mahalledeki konutlar, planları bakımından belli tipler oluşturmakla birlikte kendi içlerinde küçük farklılıklar da gösterirler. Mahallede yaygın olan plan şemasında ana girişler taşlık mekânına açılmaktadır. Taşlık, giriş katlarında sokak ile avluyu birbirine bağlar, taşlıktan arka avluya geçilmektedir. Taşlığa açılan servis mekanları vardır. Gündelik işlerin gerçekleştirildiği, sof üretimi²⁰, şarap üretimi gibi üretim işlevlerini de barındıran avlular geniştir. Üst kat planlarında yaşam ve dolaşım mekânı olan sofa ile sofaya açılan odalar yer alır. Yahudi Mahallesi'nde geleneksel konutlar genellikle orta sofa planlıdır. Bu tür planlarda, odalar sofanın iki tarafında bulunmaktadır (Kömürçüoğlu 1950: 23). Az sayıda yapıda cihannüma görülür ki, bunlar üçüncü veya dördüncü katta sofa üzerinde yer alır.

Mahalle genelinde iki katlı konutlar daha yaygın olup, tek veya üç katlı konutlar da bulunmaktadır. Konutlar cephe elemanları bakımından benzer özellikler gösterse de cephe düzenlerinde çeşitlilik vardır. Yükseklikleri bir ile üç kat arasında değişen konutların üst katlarında çıkmalar bulunur. Geleneksel konutların cephelerinde yer alan çıkma, kapı ve pencere gibi cephe elemanlarının konumlanışına ve düzenine bağlı olarak, 'düzenli (simetrik veya asimetrik)' ya da 'düzensiz (cephe elemanlarının belirli bir düzen olmaksızın bir araya gelmesi)' olmak üzere iki ana tip cephe düzeni ile bunların alt grupları tespit edilmiştir (Şek.5).

Özellikle sokak cephelerinde, çıkma gibi kapalı ya da balkon gibi açık ve yarı açık kütleler önemli rol oynar (Şek.5, Foto. 2). Çıkmalar üst katlarda ortada, tek bir yanda veya her iki yanda yer alabildiği gibi, kat boyunca devam eden çıkmalar da mevcuttur. Çıkmaların taşıyıcı elemanları olan payandalar da çeşitlilik gösterir; yapının yapısal bir parçası olduğu kadar, cepheye de dekoratif bir eleman olarak katkı sağlarlar (Şek.6). "Ankara Çıkması"²¹ ise mahallede çok az konutta saptanmıştır (Foto. 2c).

¹⁷ 1930 Ankara Kadastral Planı, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Altındağ Şubesi'nden 2010 yılında temin edilmiştir ve paftada yer alan veriler yorumlanarak yazar tarafından çizilmiştir.

¹⁸ Günümüzde bazı konutlardaki taşlıklar ve bunları çevreleyen mekânlardaki taş kaplamanın yerini şap ya da beton döşemenin aldığı görülmektedir.

¹⁹ Bu çalışmadaki tipolojiler "İstiklal Mahallesi" adlı yayından (Şahin 1988: 33-36) yararlanılarak, 2010-2011 yıllarında yapılan arazi çalışması sonuçlarına göre güncellenip yeniden çizilmiştir.

²⁰ Sof Ankara'ya özgü tiftik keçisinden üretilen bir tür yün ve kumaş türüdür.

²¹ Kömürçüoğlu (1950:103), bu tip üst üste binen ahşap bağlantılarla oluşturulan çıkmayı Ankara'ya özel bir çıkma türü olarak tanımlar.

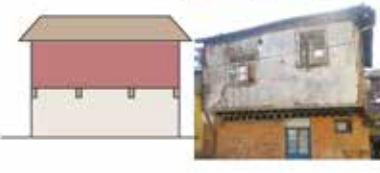

ANKARA İSTİKLAL (YAHUDİ) MAHALLESİ: TARİHİ, DOKUSU VE KONUTLARI

AVLU - YAPI İLİŞKİ TİPOLOJİSİ					
A	B				
SOKAKTAN AVLUYA GİRİŞİ OLAN KONUTLAR	SOKAKTAN "TAŞLIK" A GİRİŞİ OLAN KONUTLAR				
	B1	B2			
	AVLUSU OLMAYAN KONUTLAR	ARKADA AVLUSU OLAN KONUTLAR			
 ZEMİN KAT	 ZEMİN KAT	 ZEMİN KAT	 1. KAT	 CHANÖMÜ	
 ZEMİN KAT	 ZEMİN KAT	 ZEMİN KAT	 1. KAT	 2. KAT	
 ZEMİN KAT	 ZEMİN KAT	 1. KAT			
 ZEMİN KAT	 1. KAT	 ZEMİN KAT	 1. KAT	 ZEMİN KAT	 1. KAT
 ZEMİN KAT	 1. KAT	 ZEMİN KAT	 1. KAT	 ZEMİN KAT	 1. KAT
					LEJAND AVLU YAPI

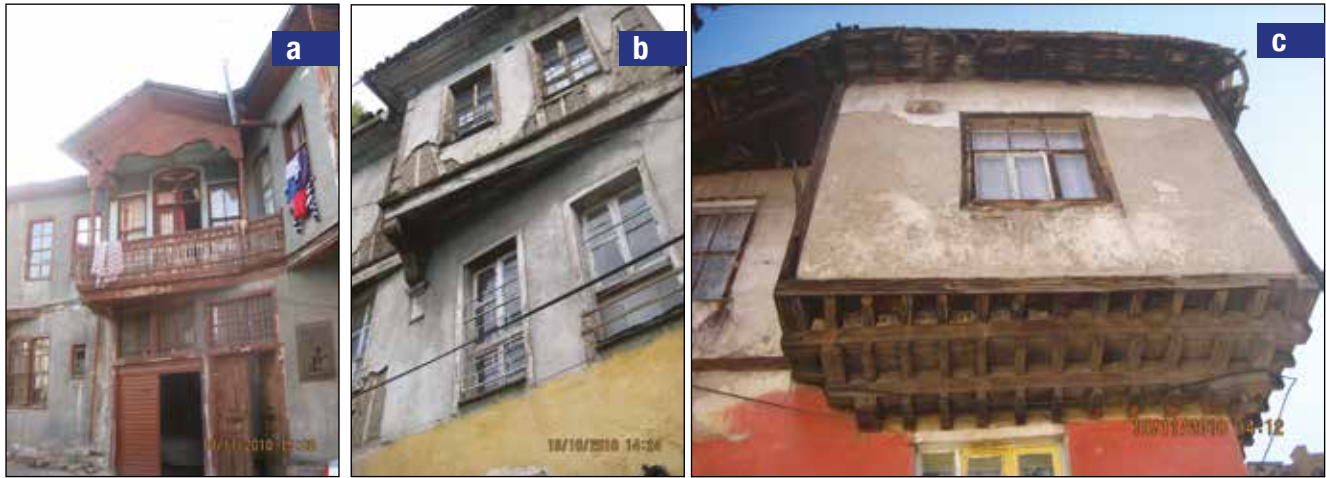
Şekil 4 - Sokak-avlu-yapı ilişkisi tipolojisi¹⁹ / Typology according to the street-courtyard-building relations

CEPHE TİPOLOJİSİ	
A	B
CEPHESİ DÜZENLİ KONUTLAR	CEPHESİ DÜZENSİZ KONUTLAR
A1 KARGALI 21 BIRLIK 5 KARGI 36-38	B1
A2 ESKICIOĞLU 8 KALAS 11	B2 BIRLIK 7 KUMRUCUK 13 ESKICIOĞLU 9 KALAS 7 ESKICIOĞLU 3A KARGI 22
SİMETRİK	
ASİMETRİK	
	• 3 KATLI

Şekil 5 - Cephe tipolojisi / Facade typology.

	1 tek	2 çift veya daha fazla	3 köşe
X			
cepheyi bölen			
Y			
cephe boyunca devam eden			

Şekil 6 - Çıkma tipolojisi / Projection typology

Fotoğraf 2 - Balkon ve çıkmalar: (a) Balkon, Eskicioğlu Sokak, No:7; (b) Üçgen çıkma, Kalas Sokak, No:3; (c) 'Ankara tipi çıkma' olarak da adlandırılan bindirmeli çıkma, Örtmeli Sokak, No:8 / Balconies and projections: (a) Balcony, Eskicioğlu Street, No:7; (b) Triangular projection, Kalas Street, No:3; (c) 'Ankara type projection' supported with overlapping wooden elements, Örtmeli Street, No:8.

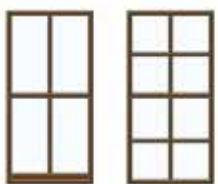

Konutların ana giriş kapıları, ya doğrudan avluya giriş ya da konutun kendisine, 'taşlık'a giriş sağlarlar. Avluya açılan kapılar ahşap, daha sade, bezemesiz kapılardır. Cephenin parçası olan giriş kapıları ise panelli ahşap olup çift veya tek kanatlı bezemeli kapılardır. Çoğunda üst pencere veya işlemeli ve üçgen biçimli alınlık vardır (Şek.7).

Pencereler, işlevleri dışında aynı zamanda Yahudi Mahallesi konutlarının dekoratif unsurlarıdır. Giyotin pencere tipi sıklıkla görülür. Bunların dışındaki pencereler, tek veya çift kanatlı olabilir. Pencere üstlerinde bulunan ahşap üçgen alınlıklar birçok yapıda dekoratif unsur olarak kullanılmıştır (Şek.8).

ANKARA İSTİKLAL (YAHUDİ) MAHALLESİ: TARİHİ, DOKUSU VE KONUTLARI

	1 ÜST + YAN PENCERESİ OLAN	2 ÜST PENCERESİ OLAN	3 PENCERESİ OLMAYAN	4 ALINLIKLILIK (PEDİMENT)
X				
ÇİFT KANATLI				
Y				
TEK KANATLI				

Şekil 7 - Kapı tipolojisi / Door typology

	3/4	1/2		
X		üst penceresi olmayan	üst penceresi olan	"pediment"i olan
KANATLI PENCERE				
Y				
GİYOTİN PENCERE				

Şekil 8 - Pencere tipolojisi / Window typology

Şekil 10 - (a) 1930 Kadastral Planı'nda Birlik Sokak 3 no.lu parsel ve (b) ilgili kayıt / (a) The house on Birlik Street No: 3 and (b) related records on Cadastral Map of 1930

Konut, 202 no.lu ada, 3 no.lu parselde bulunmaktadır. 1930 kadastral planında metrekaresi (mesahası) 252 m², cinsi 'hane' olarak kaydedilmiş bu parseldeki konutun sahibi Aron Daniyel Araf Efendi olarak gözükmektedir (Şek.10). Bu konut, mahallenin varlıklı ailelerinin büyük ölçekli konutlarını temsil etmektedir (Foto. 4).

Konut; kütle, cephe, mekânsal ve mimari özellikler bakımından, hemen yanındaki parselde yer alan konut (Birlik Sok. No:5) dışında, mahallede bulunan diğer

konutlardan oldukça farklılaşmaktadır. Binanın simetrik düzene sahip sokak cephesi, anıtsal girişi ve merdiveni, yapının anıtsallığı hakkında ipuçları vermektedir (Foto. 4). Bu konut ve bitişiğinde bulunan konutun (Birlik Sokak No:5), cephe karakterleri bakımından, mahallenin geç dönemine ait olup, geç 19. yüzyıl veya erken 20. yüzyıl ürünü olduğunu tahmin edilebilir, ki nitekim, Bahar (2003: 98) bu yapıların Sinagog'un İtalyan mimarı tarafından tasarlanıp 1909'de inşa edildiğini yazar.

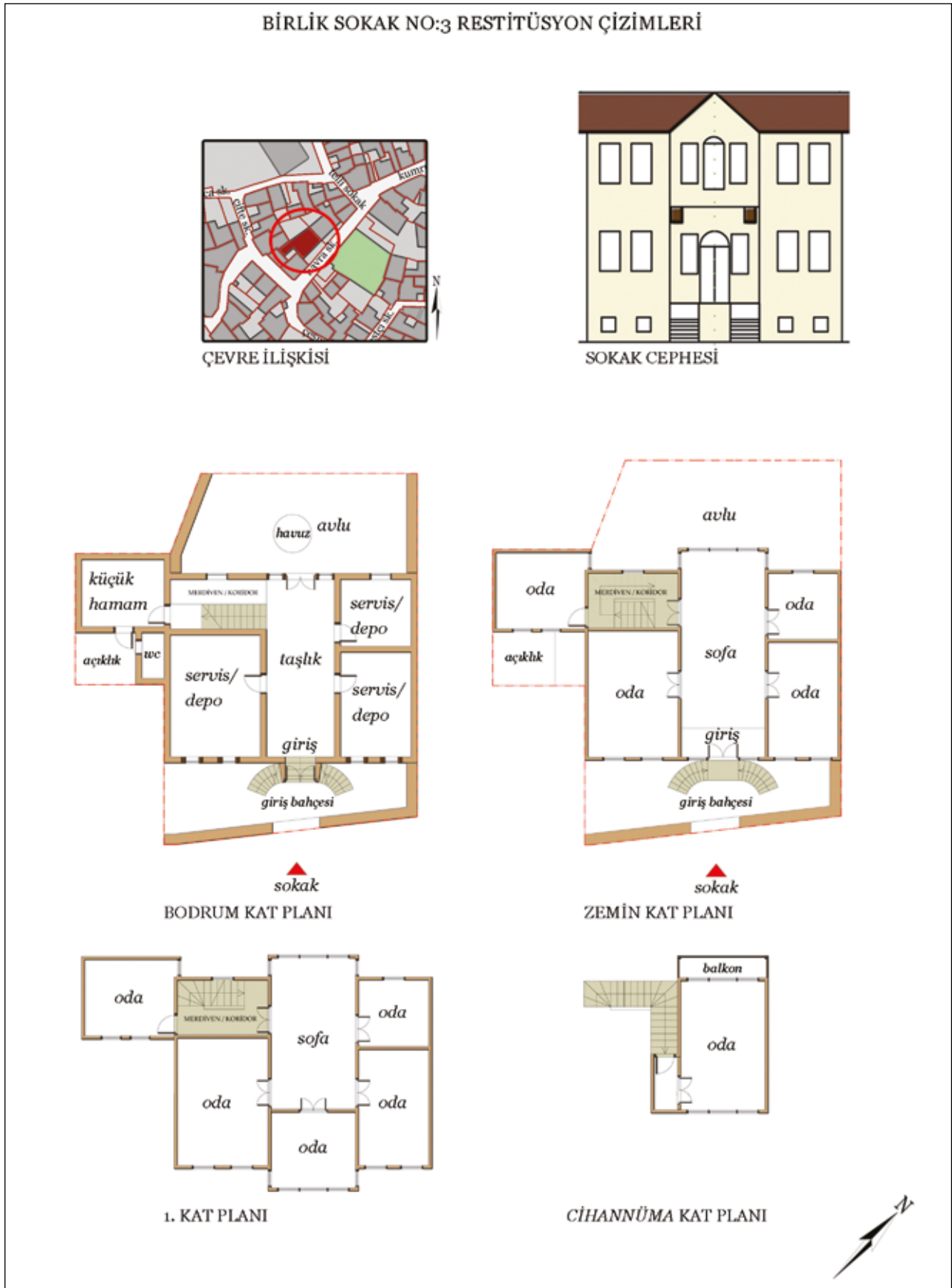
Konutun parseli çok büyük olup, yapı bu parselin ortasına üç farklı açık alan oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu üç alan farklı mekânsal ihtiyaçlara hizmet etmektedir. Bunlardan biri giriş bahçesidir. Binaya, diğer örneklerin çoğunda olduğu gibi, doğrudan giriş olmayıp, sokaktan ön bahçeye girilir (Foto. 4b, Lev.1). Arka tarafta bulunan avlu, konutun özel yaşam alanı ve 'taşlık'ın uzantısı olup, bir kısmı bahçe olarak da kullanılmaktadır. Arada bulunan en küçük alan ise bodrum katta servis mekânlarının avlusu olarak çalışmaktadır. Ön giriş bahçesi ile arka avlu, bitişik komşu yapı (Birlik Sokak, No:5) ile görsel ilişki kurar (Foto. 4d).

Yapının cephesi simetrik ve iki girişi vardır; biri anıtsal merdivenli ana giriştir ve zemin kata bu yarı-dairesel, simetrik, yedi basamaklı merdivenle ulaşılır. Diğer giriş ise bu merdivenin altından bodrum kata açılmaktadır. Yükseltilmiş bir bodrum üstüne iki kattan oluşan bu yapının mahallede çok nadir rastlanan bir eleman olan cihannüması vardır (Foto. 4c).

Konutun inşa tekniği, bodrum katta taş yığma olup üst katlarda ahşap karkastır. Dolgu malzemesi harman tuğla olup yer yer kerpiç de kullanılmıştır. Bodrum kat döşemesi taş, tavanları ahşap kaplamadır. Üst katlarda ise döşemeler ve tavanlar ahşaptır.

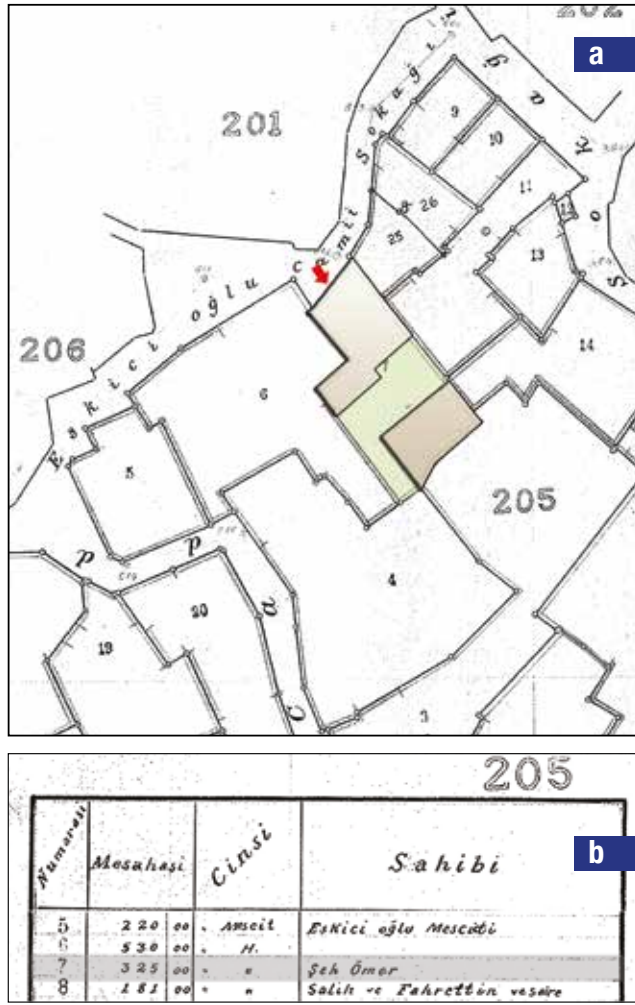

Fotoğraf 4 - 'Aron Daniyel Araf Efendi Konutu', Birlik Sokak, No:3: (a) Sokak cephesi, (b) Ana Giriş; (c) Cihannüma, Avludan Görünüş; (d) Arka Avlu / 'The House of Aron Daniyel Araf Efendi', Birlik Street, No:3: (a)Street Facade; (b) Main Entrance; (c)"Cihannüma", View from the Courtyard; (d) Rear Courtyard.

Levha 1 - Birlik Sokak, No:3, şematik restitüsyon çizimleri²³: kat planları ve cephe / Birlik Street, No:3, schematic restitution drawings: floor plans and facade

²³ Detaylı incelenen üç yapının alan çalışması sırasında rölöveleri çıkarılmamış; mekanların sadece en-boy-yükseklik ölçüleri alınarak ölçekli eskizleri hazırlanmıştır. Bu makalede yer alan restitüsyon ve halihazır çizimleri de bu ölçülerden faydalanılarak hazırlanmış ölçekli şematik çizimlerdir.

Şekil 11 - (a) 1930 Kadastral Planı'nda Eskicioğlu Sokak 8 no.lu parsel ve (b) ilgili kayıt / (a) The house on Eskicioğlu Street No: 8 and (b) related records on Cadastral Map of 1930

Bu konuta, bodrum kattan girildiğinde, taşlık mekanına ulaşılır. Taşlık, kuzeydoğu kanatta iki odaya, güneybatı kanatta ise büyük bir odaya açılmaktadır. Burası aynı zamanda giriş ile arkadaki geniş avlu arasında geçiş mekânı olma özelliğine sahiptir (Lev.1).Arkada güneybatı kısımda servis mekânlarına (hamam ve tuvalet) geçiş sağlayan bir koridor ile yapının özgün merdiven sahanlığı bulunur. Bu koridordan hamam mekânına geçilmekte, buradan ise içinde özgün tuvaleti barındıran ara avluya ulaşılmaktadır. Ortasında havuzu bulunan taş döşemeli geniş bir alana sahip olan arka avluda, aynı zamanda bahçe işleri için ayrılmış ekim alanı da bulunur. Bahar (2003: 97), Araf'ların evinin arka avluda havuzu bulunan bahçeleri ile birlikte, evin bir parçası olan küçük bir hamamı olduğunu söyler, ki bu da bodrum katta yapının güneybatısında yer alan mekandır. Cantek'in yerli bir Ankaralı olan M.K. Bey ile yaptığı görüşmede, M. K. Bey, Yahudi evinin içinde hamam olduğunu öğrenince çok şaşırıldığını belirtmiştir (Cantek 2003: 305). Bahsedilen 'hamamlı evin', bu iki konuttan biri olması muhtemeldir. Yapının güneybatısında bulunan hamam ve tuvalet mekânlarının özgün oldukları

düşünülmele beraber, bunların üstünde bulunan katlardaki mekânların özgün olup olmadıkları tam anlaşılamamaktadır, dolayısıyla dönem eki olabilecekleri ihtimali de değerlendirilmektedir (Lev.1).

Zemin kata, ana girişten veya bodrum kattaki merdivenden ulaşılmaktadır. Her iki durumda da girilen orta mekân sofadır. Ana kapının ardından giriş mekânı, cam panelli bir kapı ile sofadan ayrılmaktadır. Her iki yandan odalara açılan sofa, ana girişi arka avluya bağlarken taşlık mekânının üstünde yer alır. Bodrum katta olduğu gibi kuzeydoğu kanatta iki oda, güneybatı kanatta ise bir büyük oda bulunup merdiven sahanlığı güneybatı kanatta arka kısımda kalmaktadır (Lev.1). Yapının günlük yaşam mekânları (odalar ve sofalar) oldukça geniş ve ferah, büyük pencereleri ile de aydınlıktır. Birinci katın, zemin kat ile benzer mekânsal özelliklere sahip olmasına karşın, fazladan bir odası vardır. Şöyle ki; girişin üstündeki çıkma yapan mekân, sofadan ayrılarak bir oda yapılmıştır. Bu durumda, birinci katta sofayı çevreleyen dört oda bulunur ki; üç oda sokağa, bir oda ve sofa arka avluya bakmaktadır. Cihannüma'ya birinci kattaki merdiven ile ulaşılmaktadır. Cihannüma bir oda ile arka avluya bakan bir balkondan oluşur (Lev.1).

İkinci örnek olarak incelenen, Eskicioğlu Sokak No:8'de bulunan konut, tipik bir Yahudi Mahallesi konut örneği olarak tanımlanabilir. Nitekim cephesi, plan şeması, mimari öğeleri ile mahallenin karakterini çok iyi yansıtmaktadır (Foto. 5). Eskicioğlu Sokak ismini tarihi Eskicioğlu Camisi'nden almıştır ve söz konusu konut bu camiye çok yakındır. 1930 kadastral planında 'Eskicioğlu Cami Sokağı' olarak geçen, bugünkü Eskicioğlu Sokak üzerinde bulunan bu konut, 205 no.lu ada, 7 no.lu parselde bulunmaktadır. 1930 kadastral planında metrekaresi (mesahası) 325, cinsi 'hane' olarak kaydedilmiş bu parseldeki konutun sahibi Şeh Ömer olarak gözükmektedir (Şek.11).

Yapı oldukça geniş olan parselin sokağa bakan kısmına yerleşmiştir. Bu yapı mahalledeki çoğu konut gibi iki katlıdır ve üst katta çıkmaları vardır. Yapım tekniği, subasman kotuna kadar taş yığma üzerine ahşap karkas olup, dolgu malzemesi olarak kerpiç tuğla kullanılmıştır.

Giriş katında bulunan taşlık sokağı avluya bağlamaktadır. Taşlığın iki yanında dört odası bulunmaktadır. Özgün kullanımlarında depo ve sof üretimi gibi servis ve üretim mekanları olduğunu düşündürten özelliklere sahiplerdir, depolama için geniş yükükleri vardır. Merdiven sahanlığı, güneybatı kanatta iki oda arasında bulunmaktadır. Birinci kata

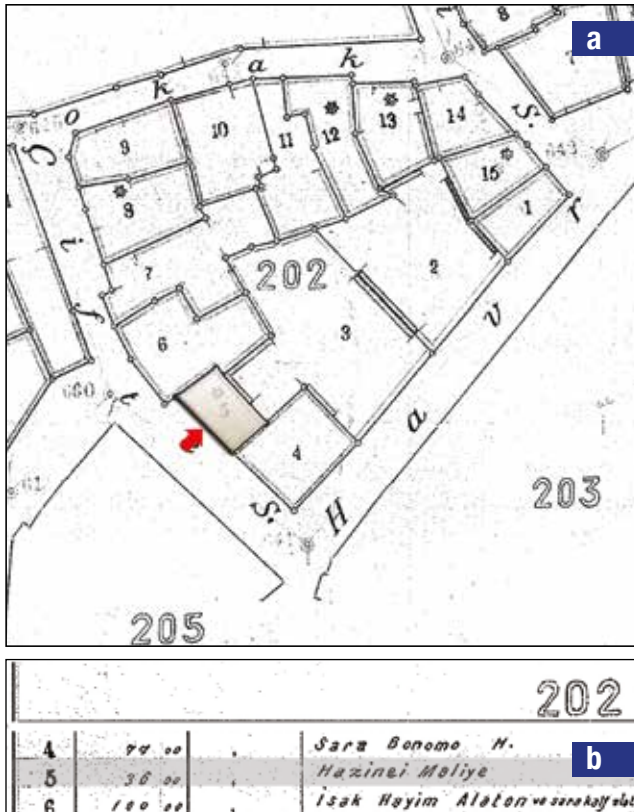
Levha 2 - Eskiçioğlu Sokak, No:8, şematik restitüsyon çizimleri: kat planları ve cephe / Eskiçioğlu Street, No:8, schematic restitution drawings: floor plans and facade

Fotoğraf 5 - (a) Eskicioğlu Sokak, No:8; (b) Taşlık, Eskicioğlu Sokak, No:8 / (a) Eskicioğlu Street, No:8; (b) "Taşlık", Eskicioğlu Street, No:8

Fotoğraf 6 - (a) Kargı Sokak Üzerindeki Konutlar; (b) Kargı Sokak, No:29 / (a) Traditional Houses on Kargı Street; (b) Kargı Street, No:29

Şekil 12 - (a) 1930 Kadastral Planı'nda Kargı Sokak 29 (1930'da 5) no.lu parsel ve (b) ilgili kayıt / (a) The house on Kargı Street No: 29 (No:5 in 1930) and (b) related records on Cadastral Map of 1930

bu merdivenle ulaşılır ve çıkılan mekan sofadır. Sofayı çevreleyen beş adet oda bulunmaktadır. Üç oda sokağa, sofa ve iki oda arka avluya bakmaktadır. Yapının güneybatı kısmında bulunan, planı "L" formuna sokan mekânın sonradan dönem eki olarak eklendiği düşünülebilir (Lev.2).

Üçüncü örnek olan Kargı Sokak No:29'da bulunan konut, diğer örneklerle göre daha küçük bir parselde sahiptir. Yapı parselin tamamına oturmakta olup, avlusu yoktur (Foto. 6, Şek.12). 1930 kadastral planında 'Çifte Sokak' olarak geçen, bugünkü Kargı Sokak üzerinde bulunan bu konut, 202 no.lu ada, 5 no.lu parselde bulunmaktadır. 1930 kadastral planında metrekaresi (mesahası) 36, cinsi 'hane' olarak kaydedilmiş bu parseldeki konut, terk edilmiş ve 'Hazine-i Maliye' üzerine geçmiş olarak gözükmektedir (Şek.12).

Yapının strüktürel sistemi giriş katında taş yığma ve birinci katta ise ahşap karkastır. Birinci katta dolgu malzemesi olarak harman tuğlası kullanılmıştır.

Konutun inşa tarihi kesin olarak bilinmese de, mahallenin geç dönem (20. yüzyıl başı) yapılarından olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni, 1920'lerin başında Ankara'da nüfusun artmasıyla birlikte ortaya çıkan konut sorununu çözmek için; tarihi kent merkezinde bulunan mahalle dokularındaki küçük parsellere, yani büyük geleneksel konutların avlularına veya parsellerden bölünerek oluşturulmuş yeni parsellere, bu yapı gibi küçük ölçekte fakat yine geleneksel tarzda (plan şeması, cephesi, malzemesi ve strüktürü) olan birçok yapı inşa edildiğinin bilinmesidir. Benzer örnekler, Yahudi Mahallesi'nde de görülmektedir (Foto. 6).

Konutun taşlığı ve sofası daralarak koridorlara dönüşmeye başlamıştır (Lev.3). Birinci katta bulunan sofa, cephedeki çıkma ile sokağa yansır. Ana girişin açıldığı taşlık ise giriş koridoru olarak hizmet eder. Kuzeybatı kısmında özgün nişlere sahip bir oturma odası, güneydoğu kısmında ise servis mekanı ve merdiven sahanlığı vardır. Evin avlusu bulunmadığı ve geç dönem yapısı olduğu için merdiven altının tuvalet olarak düşünüldüğü varsayılabilir veya depo olarak kullanılmış olabilir. Taşlıktan çıkan ahşap merdiven ile birinci kata ulaşıldıktan sonra bir kapı vasıtasıyla sofaya geçilmektedir. Sofa küçük bir oturma odası ve aynı zamanda koridor olarak hizmet eder. Sofanın iki yanında birer oda vardır. Kuzeybatı taraftaki odada özgün yüklük bulunur (Lev.3).

Bu makalede sunulan üç konutun farklı büyüklüklere sahip oldukları görülse de, mekansal açısından ortak

KARGI SOKAK NO:29 RESTİTÜSYON ÇİZİMLERİ

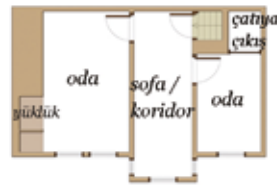
ÇEVRE İLİŞKİSİ

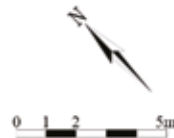
SOKAK CEPHESİ

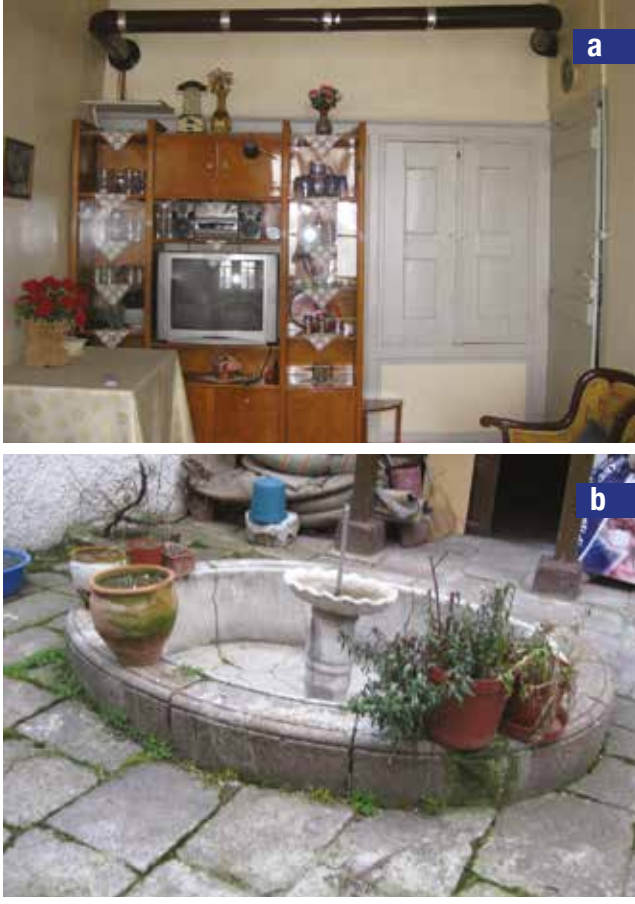

ZEMİN KAT PLANI

1. KAT PLANI

Fotoğraf 7 - Mimari elemanlar: (a) Yüklük + Gusülhane, Eskicioğlu Sokak, No:8; (b) Havuz, Birlik Sokak, No:3 / *Architectural elements: (a) Yüklük + Gusülhane (Traditional Cupboard), Eskicioğlu Street, No:8; (b) Fountain, Birlik Street, No:3.*

özellikler taşırlar. İncelenen üç örneğin ortak özelliği orta sofa planlı konutlar olmalarıdır. Her üç yapıda da zemin katta bulunan taşlıktan merdiven ile üst katta sofalara ulaşılır, sofa evin dolaşım ve yaşam alanıdır ve genelde taşlık ile aynı konumda bulunur. Taşlık ve sofa konutların ortak elemanları olmakla birlikte, diğerlerine göre daha geç dönem yapısı olduğu düşünülen Kargı Sokak No:29'da taşlık ve sofa daralarak bir nevi koridora dönüşmüştür.

Birlik Sokak 3 no.lu ve Kargı Sokak 29 no.lu konutların orta çıkmaları vardır. Bu çıkmalar, giriş üstünde bulunmaktadır, Birlik Sokak 3 no.lu konutun çıkması üst katta oda oluştururken, Kargı Sokak 29 no.lu konutun çıkması sofadır. Eskicioğlu Sokak 8 no.lu konut ise üç adet üçgen çıkmaya sahiptir. Her çıkma bir odaya aittir.

Çalışılan konutlar, geleneksel mimari öğelere sahiptir. Örneğin, Eskicioğlu Sokak'taki konutun ahşap pencereleri üzerinde üçgen alınlıkları vardır ve bu eleman mahalledeki birçok konutta gözlemlenebilir (Foto. 5). Birlik Sokak'taki konutun ise anıtsal bir girişi

ve giriş üzeri işlemeli tavanı bulunmaktadır. Mahalle genelinde pek rastlanmayan kemerli pencereleri dikkat çekmektedir (Foto. 4). İç mekan, taşlık ve avlu elemanları, mahallenin konutlarında genelde görüldüğü gibi, sade ve yalın özellikler gösterirler. Eskicioğlu Sokak'taki konutta gusülhane, yüklükler ve giriş katında nişler vardır (Foto. 7a, Lev.2). Birlik Sokak'taki konutun yüklükleri ve nişleri dönem eki olduğu düşünülen mekanda görülürken, diğer, muhtemelen daha özgün olan odalarda yoktur. Kargı Sokak'taki konutta ise aynı şekilde üst katta yüklük ve alt katta niş olmak üzere mimari elemanlar bulunur. Ayrıca Birlik Sokak konutunun arka avlusunda havuz yer alır (Foto. 7b). Öte yandan, Birlik Sokak'ta bulunan Araf ailesi evi, çağının şartlarına göre lüks sayılabilecek hamamı, konut içinde bulunan özgün tuvaleti ve servis eki ile diğerlerinden farklıdır.

İncelenen üç örnek, hem inşa edildikleri dönemin hem de mülk sahiplerinin farklılaşan sosyal, kültürel, ekonomik yapısının yansıması olarak farklılıklar gösterirler. Bu da, Osmanlı Dönemi'nde Yahudi Mahallesi'nin farklı dini, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarıdaki insanların birarada yaşadığı özgün dokusunu çok iyi temsil etmektedir.

4. Değişen Doku, Değişen Yapılar: İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin Değişim Süreci ve Bugünü

İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin değişim süreci Cumhuriyet'in ilanından itibaren başlar. Bu döneme kadar, 1917 Yangını sırasında etkilenen kuzey kısım dışında, Mahalle'nin fiziki ve sosyal yapısında ciddi bir değişiklik olmamıştır.

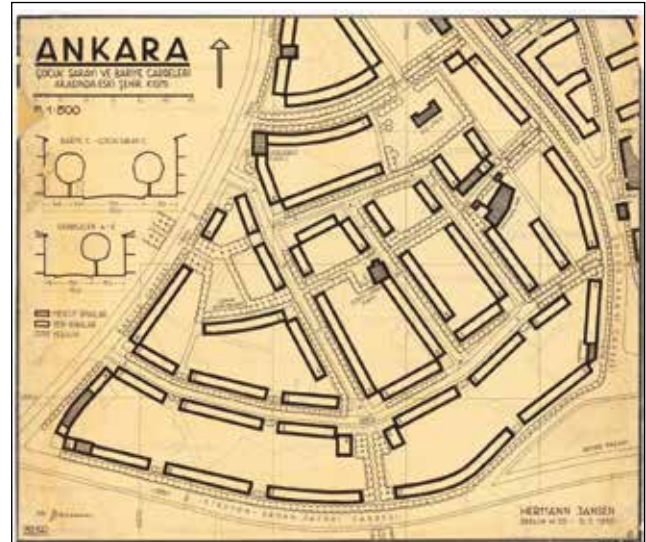
Cumhuriyet'in ilanından sonra, Ankara'nın sürekli artan nüfusu için kentin fiziki gelişimini düzenlemek üzere farklı dönemlerde planlar hazırlanmıştır. Bu planların İstiklal (Yahudi) Mahallesi'ne yaklaşımlarının, doğrudan fiziki etkileri olmasa da, Mahalle'nin geleceği ve kent içindeki durumu açısından dolaylı etkileri olmuştur.

Ankara'nın planlanmasına yönelik girişimlerin ilki olarak, "Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi" (Société Anonyme Turque d'Etudes et Entreprises Urbaines) Aralık 1923'te Ankara'nın planlanması işini üstlenerek; Alman mimar Dr. Carl Christoph Lörcher tarafından hazırlanmış olan Eski Şehir Plan ve Raporunu 1924 yılında (1924 Lörcher Eski Şehir Planı, "Türklerin Başkenti ve Konut Yerleşimi Ankara için Plan"); Yeni Şehir Plan ve Raporunu ise 1925 yılında (1925 Lörcher Yeni Şehir Planı, "Yönetim Şehri: Plan ve Yapılaşma Planı") teslim eder (Cengizkan 2004: 31, 41). Lörcher'in Eski Şehir

Şekil 13 - (a) 1924 Ankara Şehremaneti Haritası'nda (Günel, Kılıcı 2015: 80 (şekil 2)) Yahudi Mahallesi ve (b) 1924 Lörcher Eski Şehir Planı'nda (Cengizkan 2004: 39 (şekil 15)) aynı alanın karşılaştırması / Comparison of the Jewish Quarter in the 1924 Ankara Municipality Map(a) and the same area in 1924 Lörcher Old City Plan(b)

Planı alanın topografik özellikleri, çoklu mülkiyet yapısı ve mevcut yapılaşması gibi zorlayıcı etkenlere bağlı uygulama zorlukları nedeniyle onaylanmamış ve ihmal edilmiştir (Cengizkan 2004: 51, 58). Bu planda Yahudi Mahallesi için önerilen değişiklikler uygulanmamıştır. Ancak plan resmen onaylanmamış olsa da önerdiği yeni yol güzergahları ve yol genişletmeleri zaman içinde kısmen uygulanarak Kale ve çevresinin fiziki yapısında etkili olmuştur. Lörcher'in Eski Şehir Planı'nda Yahudi Mahallesi'nin, Öksüzce Cami'nin hemen batısından geçen Kuzey-Güney doğrultusundaki ana aks ile ikiye bölündüğü; Yangın Alanı ile bu aksın batısında kalan alanın dokusunun tamamen değiştirildiği; aksın doğusunda kalan alanda ise doku genel anlamda korunmakla birlikte sokak yapısında ve genişliklerinde önemli değişiklikler önerildiği görülmektedir (Şek.13). Sonuç olarak bu planın Yahudi Mahallesi için önerileri, uygulamada karşılık bulmamış ve alanın gelecek fiziki yapısında etkili olmamıştır.

Şekil 14 - Jansen Planı'nda İstiklal Mahallesi / The İstiklal Quarter in Jansen's Plan (Kaynak: Atılım Üniversitesi Ankara Arşivi. URL: <http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/>)

Daha sonra 1927 yılında, Ankara Planı'nı yeniden elde etmek üzere Avrupalı üç tanınmış plancının davetli olduğu bir yarışma düzenlenir. Yarışmanın kapsamında Lörcher Planı'ndan devralınan "eski şehir" kavramı ile Lörcher'in bu alanla ilgili analiz, değerlendirme ve önerilerinin yarışmacılara girdi olarak verildiği görülür (Cengizkan 2004: 107,108). Bu yarışmayı 1928 yılında sunduğu plan ve raporu ile Alman şehir plancısı Hermann Jansen kazanır. 1928'den 1932'ye kadar birçok revizyon geçiren Jansen Planı, şehrin kale ve tarihi konut bölgelerini görece olarak muhafaza ederek kale çevresinde gelişmesini, kaleyi şehrin merkezi yapmayı ve

"geleneksel doku" ile "yeni kent"i birbirinden ayırmayı hedeflemiştir (Tankut 2000: 305). Korunması gereken geleneksel doku ise planda "Protokol Sahası" olarak tanımlanmıştır (Tunçer 2001). İstiklal Mahallesi, Jansen Planı'ndaki korunması önerilen "Protokol Sahası"nın dışındadır. Planda, İstiklal Mahallesi'nin büyük oranda yıkılıp yerine iki katlı bahçeli evler barındıran, modern bir yerleşim alanı önerildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, Kız Lisesi, Leblebici Cami, Eskicioğlu Cami, Sinagog ve Sinagog karşısında bulunan iki konut (Birlik Sokak, No: 3 ve 5) dışında bütün konutların yerine yeni yapılar önerilmiştir (Şek.14). Ancak, Lörcher Planı'nda olduğu

Şekil 15 -Yücel-Uybadin Planı'nda İstiklal Mahallesi / *İstiklal Quarter in Yücel-Uybadin Plan*

gibi, Jansen Planı'nın da İstiklal Mahallesi için önerileri gerçekleştirilmemiştir.

1930'da tanzim edilmiş ve Ankara Vilayeti Kadastro Heyeti tarafından onaylanmış Ankara Kadastral Planı da o yıllardaki kent dokusu hakkında önemli bir bilgi kaynağıdır. Kadastral planın 36-40 no.lu paftaları Yahudi Mahallesi'nin bulunduğu alanı kapsamakta; mahallenin fiziki yapısının yanı sıra işlevsel ve sosyal yapısı hakkında bilgi vermektedir. 1930 Kadastral Planı 1924 Ankara Haritası'yla karşılaştırıldığında İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin bu dönemde doku özelliklerini büyük oranda koruduğu görülmektedir. Sadece 1924 Ankara Haritası'nda Yangın Alanı olarak gösterilen boş alanın 1930'da dokunun kalanından farklı olarak gridal bir düzende kadastral bölünmesinin yapılmış olduğu ve alanın buna göre kısmen yapılaştığı dikkat çekmektedir (Şek. 3). Ancak, haritada yer alan parsel sahipleri ile ilgili veriler, 1930'larda alanın fiziki yapısı hala büyük oranda korunuyor olsa da, alandaki Yahudi nüfusun azalmaya başladığını göstermektedir.

2. Dünya Savaşı sonrasında, kırdan kente göçün yoğun bir şekilde başlamasıyla birlikte, 1950'lerden itibaren Ankara'da nüfus baskısı ve kentleşme hızla artmış; nüfus Jansen Planı'nın öngörülerinin çok üstüne çıkmış; kent gelişimi kontrol edilemez hale gelmiştir. Kent gelişimi tekrar kontrol altına alacak yeni bir plan ihtiyacıyla 1954'te Ankara Belediyesi tarafından bir Uluslararası Yarışma açılmıştır. Yarışma sonucunda Nihat Yücel ve Raşit Uybadin ekibinin hazırladığı plan 1. seçilmiş; plan 1957 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Cengizkan 2005: 25-29). Yücel-Uybadin Planı'nda 'mevcut iskan bölgesi' içinde yer alan 'Eski Şehir' için "mevcut nizamın aynen muhafaza edilecek, ancak yol ve arsa vaziyeti müsait olduğu takdirde yapılacak binanın geniş sathı tarafında kalacak açıklığın 2/3 nisbetinde irtifa verilebilir" (Cengizkan 2005: 38) hükmü getirilmiştir.

Bu doğrultuda plan incelendiğinde, İstiklal Mahallesi'nin de genel olarak dokusunun korunduğu; ancak alanın güneybatısında kalan Hasırcılar Caddesi'nin büyük oranda genişletildiği; alanı doğu-batı doğrultusunda ikiye bölen yeni bir yolun da açıldığı görülmektedir (Şek. 15). Plan kararına paralel olarak, mevcut geniş yollar ile yeni genişletilen yolların çeperinde, yol genişliğinin 2/3 oranında ek kat hakkı da doğmuş; bu da alanın çeperindeki kat sayısı artışı sürecini başlatmıştır.

Yücel-Uybadin Planı ile başlayan ana yol çeperlerinde kat artışı, 1960 yılında İmar ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanan ve 1961 yılında yürürlüğe giren 'Bölge Kat Nizamı Planı' ile devam etmiş; özellikle yoğunluğun arttığı merkezi semtlerde kat yükseklikleri artırılmıştır (Şenyapılı, Türel 1996). Bu plan, İstiklal Mahallesi'nin çeperinde yer alan Anafartalar ve Denizciler Caddesi üzerindeki binaların daha da yükselmesine yol açmıştır. Mahalle, çeperindeki yenilenen ve yükselen, bir nevi 'duvar' oluşturan binaların arkasında kalmış ve unutulma sürecine girmiştir. Tam olarak tarihi bilinmemekle birlikte, büyük olasılıkla Yücel-Uybadin Planı ve/veya Bölge Kat Nizamı Planı uygulama süreçlerinde mahallenin mülkiyet dokusunu tamamen değiştiren, gridal sistemde yeni bir kadastral plan oluşturulmuştur (Şek. 16).

Ulus'un tarihi geleneksel konut bölgeleri, İstiklal Mahallesi de dâhil olmak üzere, 1980 yılında tescillenmiştir (Şek. 17). Ancak aynı yıllarda, Ankara Belediyesi tarafından kuzey-güney yönünde Hasırcılar (Adnan Saygun) Caddesi Yücel-Uybadin Planı'na göre genişletilirken, İstiklal Mahallesi'nin özellikle Öksüzce Mahallesi mevkiinde, 8'i tescilli olmak üzere bazı yapılar yıkılmıştır (Şahin et al. 1988: 26-27).

Şekil 18 - Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması, Raci Bademli ve ekibinin hazırladığı Ulus Planı'nda İstiklal Mahallesi (Kıral 2013: 220) / *The İstiklal Quarter in the Ulus Plan prepared by Raci Bademli and his team for the Ulus Historical Center Environmental Design Competition*

Şekil 19 - Hassa Mimarlık tarafından hazırlanan 'Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nda İstiklal Mahallesi / *İstiklal Quarter in 'Ankara Historic City Center Urban Renewal Area 1/1000 Scaled Conservation Development Plan' prepared by Hassa Architecture*

kamulaştırmalar uygulanmış olduğu için sadece mahallenin iç kesimlerde özgün kadastral sınırlar korunmuştur. Tüm bunlar bugünkü dokuda iki farklı kadastral sistemin arayüzünde tanımsız sorun alanlarının oluşmasına neden olmuş ve İstiklal Mahallesi üzerinde olumsuz etkilerini günümüze kadar taşımıştır. Nitekim, bu ikili karmaşık parsel dokusu, hem Altındağ Tapu Müdürlüğü'nden 2010 yılında temin edilen güncel kadastral planda (Şek.16), hem de Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları²⁸ kapsamında kullanılan kadastral planda açıkça görülmektedir.

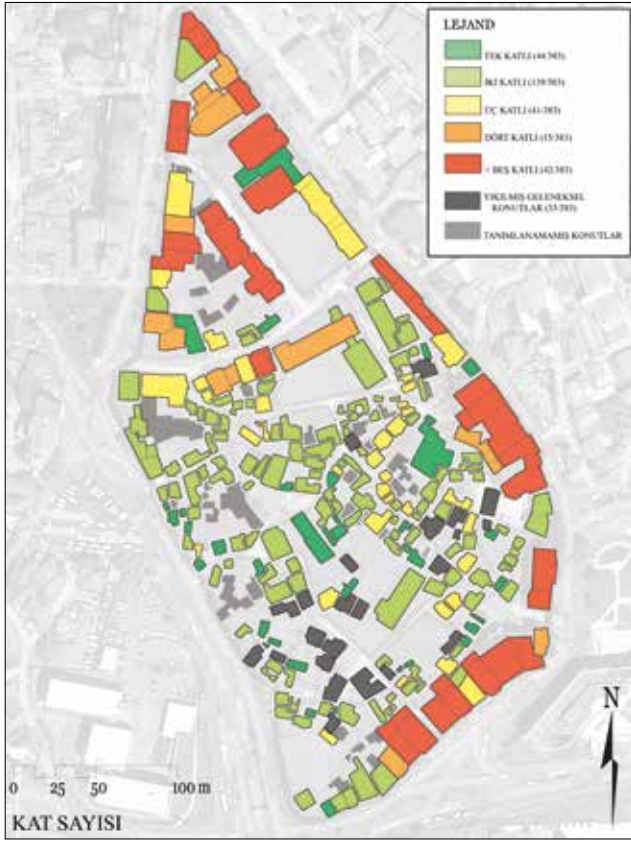
Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı kapsamında 1990-1994 yılları arasında bir dizi

sokak ve çevresi koruma, geliştirme ve düzenleme projeleri hazırlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 1993 yılında İstiklal Mahallesi'nde de sokak düzenleme projesi gerçekleştirilmiştir (Bahar 2003: 84, 85). Ancak bu projenin, bazı sokakların kaplamalarının değişmesi dışında alan bütününde bir etkisi izlenmemektedir.

Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah Planı 2005 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 'Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı' oluşturma ihtiyacı gerekçesiyle iptal edilmiştir. 2005 yılında, 5366 sayılı 'Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'un kabul edilmesinin hemen ardından İstiklal Mahallesi'ni de kapsayan Ulus Tarihi Kent Merkezinin tamamı Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile 2005 yılında 'Yenileme Alanı' ilan edilmiştir.

²⁸ Ankara-Ulus Tarihi Kent Merkezi 1 /5000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları Makbule İlçan & UTTA Planlama Projelendirme Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. (iş ortaklığı) tarafından yapılmaktadır. Mevcut kadastral yapıya ilişkin durum, paydaş toplantısında sunulan kadastral yapıya dair analize dayanmaktadır.

ANKARA İSTİKLAL (YAHUDİ) MAHALLESİ: TARİHİ, DOKUSU VE KONUTLARI

Şekil 21 - Kat sayısı (tespit: 2010-2011 arazi çalışması) / Number of floors (based on 2010-2011 fieldwork)

Ankara'nın merkezinde, Ulus'un en yoğun bölgelerinden birinde yer alan İstiklal (Yahudi) Mahallesi, bugün yakın çevresinde bulunan hastaneler (Ankara Numune Hastanesi, Hacettepe Tıp Fakültesi Hastanesi ve Ankara Üniversitesi İbni Sina Hastanesi), kamu kurumları (Altındağ Belediye Hizmet Binası) ve ticari işlevler arasında kalmıştır. Mahallenin Denizciler Caddesi, Anafartalar Caddesi ve Talatpaşa Bulvarı'na bakan çeperleri neredeyse

tamamen yeni yapılarla tanımlanmaktadır. Mahallenin iç kısımlarında ise geleneksel yapılar dokunun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak, bu bölgede de yapıların yıkılmasıyla boşalmış olan parseller ile kullanılmayan boş yapıların sayısı çok fazladır (Şek.20).

Geleneksel dokuyu oluşturan yapılar ile mahalleyi çevreleyen caddeler (özellikle Anafartalar ve Denizciler Caddeleri) üzerinde yer alan binalar arasındaki kat farkı çok fazladır. Mahalledeki geleneksel yapılar bir veya iki katlı olup, daha büyük ölçekli olan geleneksel yapılarda üç kat da görülmektedir. Çeperde yer alan Denizciler, Anafartalar Caddeleri ve Talatpaşa Bulvarı üzerindeki yapıların yükseklikleri beş ile sekiz kat arasında değişiklik göstermektedir. Diğer taraftan mahallenin batı çeperinde yer alan Adnan Saygun (Hasırcılar) Caddesi boyunca yüksek yapılaşma oluşmamış; terk edilen ve yıkılan yapılar nedeniyle bu çeperin özellikle güneybatı kısmından başlayarak dokuda çözülme ve boşalmalar olmuştur (Şek.21).

Bu durum, alanın çeperindeki kullanımlarla doğrudan ilişkilidir. Mahallenin kuzeybatı, kuzey, doğu ve güneydoğu çeperlerini oluşturan Denizciler ve Anafartalar Caddeleri yoğun trafik ve ticaret akslarıdır. Buna bağlı olarak alanın bu çeperlerinde oluşmuş yüksek yapılaşmada yoğun ticari kullanımların yanı sıra depo, ofis, konaklama ve idari işlevler yer almaktadır. Öte yandan, yine yoğun trafik aksları olan ve hastanelerle alanı ayıran Adnan Saygun (Hasırcılar) Caddesi ve Talatpaşa Bulvarı boyunca ise medikal ticaret, eczane, bakkal, çadırcılar gibi daha küçük ölçekli ticaret ve geleneksel ticaret ile kısmen konut kullanımı devam etmektedir. Bu alanda, diğer çeperlerdeki yoğun kullanım ve çok katlı yapılaşmanın aksine, daha az katlı yapılaşma olup yapılarda boş kalma ve yıkılma sorunları da daha

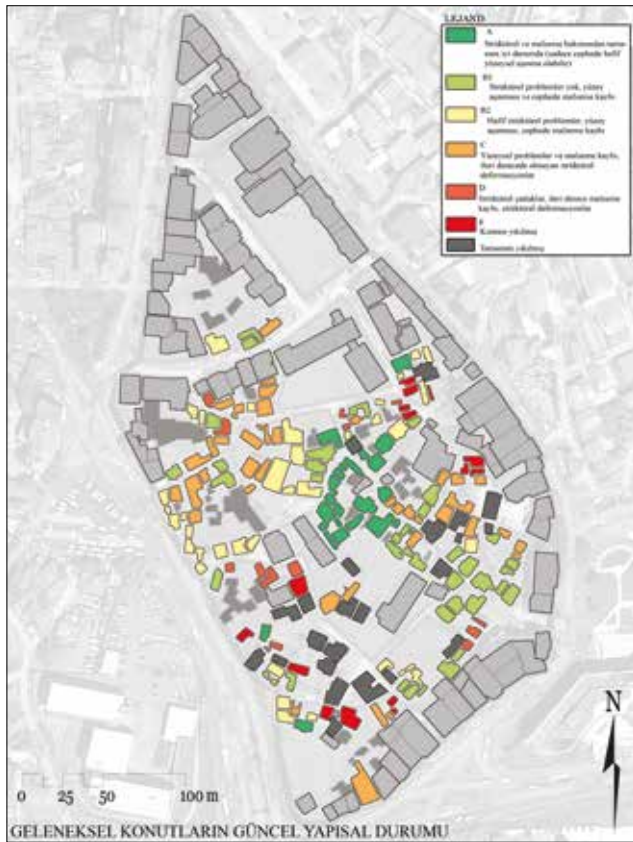

Fotoğraf 8 - Yapıların yapısal durumu: (a) mahalle çeperinde kullanılmayan ve yıkılmak üzere olan konutlar, Leylekli Sokak ile Adnan Saygun Caddesi kesişimi (b) mahallenin iç kesimlerinde terk edildiği için yapısal durumu çok kötüleşmiş yapılar, Kumrucuk Sokak ve Zümrüt Sokak kesişimi (c) yapısal olarak daha iyi durumda olan halen kullanılan konutlar, Kargı Sokak, No:31 / Structural condition of buildings: (a) partially demolished houses on the periphery of the quarter, at the intersection of Leylekli Street and Adnan Saygun Avenue, (b) abandoned buildings with poor structural and material condition in the inner parts of the quarter, at the intersection of Kumrucuk and Zümrüt Streets, (c) the houses in better condition and which are still in use, Kargı Street, No:31

fazladır. Bu çeperden içeriye doğru boşalan parsellerde kontrolsüz otopark kullanımı hızla artmaktadır, ki bu da bu çepere komşu olan hastaneler bölgesinin yoğun otopark ihtiyacının oluşturduğu bir sonuçtur. Mahallenin geleneksel doku ve yapılarının korunduğu iç kısımlarda ise boş yapılar olmakla birlikte konut kullanımı da devam etmektedir.

İstiklal Mahallesi'ndeki yapıların yapısal durumları incelendiğinde ise, yine çeperlerdeki işlevlerin ve kat farkının etkileri görülmektedir. Alanın güneybatı çeperinden içeriye doğru genişleyen bir alanda yıkık ya da yapısal durumu çok kötü olan yapıların yer aldığı görülür. Bunun en önemli nedeni bu çeperdeki konutların kullanılmıyor olmasına bağlı olarak, sürekli bakımlarının yapılmaması ve bunun sonucunda zaman içinde yıkılmalarına varacak şekilde bozulmalarıdır (Foto. 8a). Buna karşıt, mahallenin çekirdeğinde, korunaklı kalmış ve halen konut işlevinin devam ettiği alanda, her ne kadar, konutların çoğu kiracı ve düşük gelirli aileler tarafından kullanılıyor olsa da, içinde yaşanılıyor olmasına bağlı olarak, sürekli bakım ve onarımları yapıldığı için konutlar yapısal açıdan daha iyi durumdadır (Foto. 8c).

Ancak halen konut kullanımının devam ettiği bölgede de, birçok yapının birden fazla hane tarafından kullanıldığı; buna bağlı olarak yapıların yatayda ve düşeyde bölündüğü,

Şekil 22 - Geleneksel konutların yapısal durumu (tespit: 2010-2011 arazi çalışması) / Structural condition of traditional houses (based on 2010-2011 fieldwork)

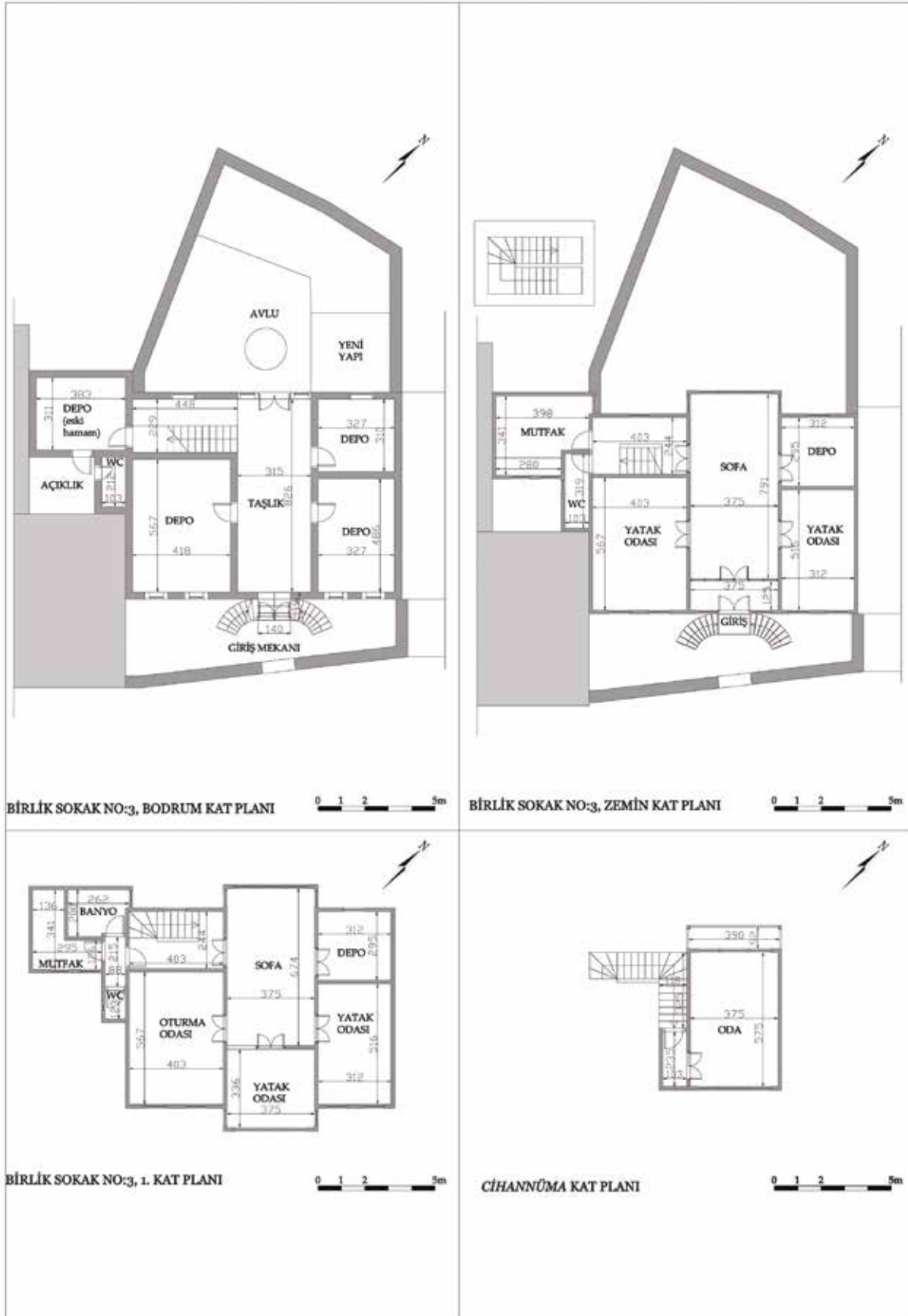
niteliksiz ekler ve değişmeler yapıldığı; tüm bunların da yapılarda yapısal ve malzeme sorunlarına neden olduğu saptanmıştır. Diğer yandan, bu iç bölgede de yine boş olup ciddi yapısal ve malzeme problemleri olan yapılara giderek daha fazla rastlanmaktadır (Foto. 8b). Özellikle, Eskiçioğlu Sokağı'ndan Birlik Sokak'a doğru terk edilen ve bakımsız, harap yapılar artmaktadır (Şek.22).

İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin sosyal ve fiziki yapısındaki değişimlere ve güncel durumuna paralel olarak, mahallede yer alan geleneksel konutlarda da işlevsel, mekânsal ve fiziksel değişimler olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında örneklenen üç konut İstiklal Mahallesi'nin iç kısımlarında halen konut kullanımının devam ettiği üç farklı ölçek ve nitelikte yapılar olup, alandaki kullanımı devam eden geleneksel konutların durumlarını ve sorunlarını çok iyi temsil etmektedirler.

Birlik Sokak 3 no.lu yapı, Anafartalar Caddesi'ne yakındır. Yapının üzerinde yer aldığı Birlik Sokak, merkezi bir konumda ve ana caddeye yakın olmasına rağmen, mahallenin terk edilmiş sokaklarından biridir ve bu yapı bu sokak üzerinde hala kullanılmakta olan tek yapıdır. Bu sokak üzerinde, yapının tam karşısında Mahalle'nin Yahudi kimliği'nin bugün izlenebilen tek izi ve simgesi olan Sinagog (Havra) bulunmaktadır. Ancak Sinagog'un çevresinin yüksek duvarlar ve tel örgülerle çevrelenmiş olmasına bağlı olarak algılanması çok zordur. Yapı ziyarete açık olmayıp, Ankara'nın Yahudi nüfusunun günümüzde çok azalmış olması nedeniyle nadiren, özel dini günler, düğün ve cenaze gibi törenlerde, kullanıldığı söylenmektedir.

Birlik Sokak, 3 no.lu yapı mahallenin büyük ölçekli ve çok özel geleneksel konut yapılarından biridir. Bugün yapı, biri ev sahibi, diğeri kiracı olmak üzere iki ayrı hane tarafından kullanılmaktadır. Birinci katta oturan ve kiracı olan hane, bodrum kat girişini kullanıp merdivenle birinci kata ulaşırken; zemin katta oturan ve ev sahibi olan hane ise sadece ana girişi kullanmaktadır. Yapı, özgün plan-kullanım şemasını korumuş olmasına karşın, kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik bazı müdahaleler de yapılmıştır. Her hanenin kendi mutfağı, banyosu ve tuvaleti olacak şekilde özgününde de var olan ya da dönem eki olan, ve arka küçük avluya açılan kütle, bu ıslak hacimleri barındıracak şekilde bölünmüş ve küçük bir ek kütle gelmiştir (Lev.4). Bunun dışında yapıda kütle ve mekan değişikliği yoktur. Oldukça büyük olan yapıda pek çok mekan günümüzde kullanılmamaktadır. Bu duruma yol açan sebeplerden biri de yapının ısıtma zorluğudur. Kullanıcılar, sofayı soba ile ısıtmakta ve çoğunlukla bu mekânı kullanmaktadırlar. Bu sayede sofa özgün işlevini yitirmemişken, taşlık aynı şansa sahip değildir ve depo olarak kullanılmaktadır.

ANKARA İSTİKLAL (YAHUDİ) MAHALLESİ: TARİHİ, DOKUSU VE KONUTLARI

Levha 4 - Birlik Sokak, No:3, günümüz kat planları³⁰ / *Birlik Street, No:3, current floor plans*

³⁰ Çalışılan 3 konutun planları, 2010-2011 arazi çalışması sırasında hazırlanmıştır. Planlar, mekanların lazer metre kullanılarak alınan en-boy ölçülerine göre çizilmiş olup, rölöve hassasiyetinde ve detayında değildir.

Ev sahibinin hala yapıda yaşıyor olmasına bağlı olarak, yapının bakımı düzenli olarak yaptırılmakta olup bu nedenle yapı sağlam ve iyi durumdadır. Yapının özgün strüktürü ve malzemeleri de büyük oranda korunmuştur. Ancak, hamam artık mevcut değildir; birinci katta bulunan servis mekânında, yapının özgün hamamından taşınan bir parça lavabo olarak kullanılmaktadır (Foto. 9a).

Yapının duvarları kireç sıva ve boya ile yenilenmiş; ahşap tavanlar, kapılar ve pencereler özgün durumlarına sadık kalınarak, bakımdan geçmişlerdir. Elektrik kabloları, su boruları gibi teknik elemanların yerleşimi, mekân özgünlüğüne ve algısına minimum zarar verecek şekilde çözülmüştür.

Özetle; kullanıcı tarafından yapının günümüz yaşam standartlarına uygun hale gelmesi amacıyla olabildiğince az müdahalede bulunulmuş; yapının özgün kütle, plan ve cephe özellikleri, ıslak mekanlar için arka avluya bakan mekanın bölünmesi ve buraya gelen küçük kütle eki dışında, değişmemiş; mimari öğelerin çoğu da korunmuştur. Ancak, ıslak hacimlerde yapılan bölünmeler ve uygulanan malzemeler, yapının karakterine ve özgün strüktür ve malzemelerine uygun ve nitelikli değildir (Foto. 9).

Eskicioğlu Sokak 8 no.lu yapı, hala işlevini sürdüren ve kültür varlığı olarak iyi korunmuş olan Eskicioğlu Cami'sine ve Ulus'un ticari akslarından biri olan Adnan Saygun (Hasırcılar) Caddesi'ne çok yakındır. Mahallenin büyük bir kısmının terk edilmiş olmasına rağmen, Eskicioğlu Sokak halen mahallenin en yoğun kullanıma sahip kısmıdır. Bu sokak üzerinde bulunan yapılar, mahallenin diğer yapılarına kıyasla daha bakımlıdır. Ancak bu durum Eskicioğlu Sokak 8 no.lu yapı için geçerli değildir. Birlik Sokak 3 no.lu yapıdan farklı olarak

Fotoğraf 9 - Birlik Sokak, No:3 (a) özgün hamamdan taşınan bir parça günümüzde tuvalette lavabo olarak kullanılmakta; (b) mutfakta dönüştürülmüş dolap / *Birlik Street, No:3 (a) the reuse of the original hammam basin as the hand basin the toilet; (b) The conversion of the traditional cupboard in the kitchen*

bu yapı, kapasitesinin çok üstünde kullanılmaktadır. Parsele eklenen yeni yapılar dışında, geleneksel konut yapısının kendisi altı ayrı hane tarafından kullanılmaktadır. Hane sayısının fazlalığından dolayı yapıda mekânsal değişimler ve bunlarla alakalı yapısal değişimler olmuştur. Giriş katındaki her bir odanın ayrı kiracısı vardır. Birinci kat ise ortadan bölünmüş olup iki ayrı hane tarafından kullanılmaktadır (Lev.5).

Yapının özgününde önemli bir parçası olan geniş avlusu, kütleli müdahaleler ve niteliksiz ek yapılarla özgünlüğünü tamamen kaybetmiştir (Lev.5). Parsel içindeki yeni ek yapılar ayrı haneler olarak çalışmaktadır. Bu niteliksiz eklerden dolayı yapı-avlulu ilişkisi ve avlunun özgün sınırları artık anlaşılabilir değildir. Bu kullanımlar, bölünmeler ve eklerden dolayı, sofa ve taşlık mekânları özgün ilişkilerini ve işlevlerini yitirmişlerdir. Taşlık, sokağın uzantısı haline gelerek farklı hanelere giriş veren kamusal bir dolaşım mekanına dönüşmüş; sofa ise bölünerek farklı işlevlere sahip iki yeni mekâna dönüştürülmüş ve iki ayrı hanenin parçası olmuştur. Tüm bu değişikliklere rağmen, yapının cephesi değişmemiştir; özgün plan şeması da kısmen okunabilmektedir. En azından odalar fazla müdahaleye maruz kalmadan özgünlüklerini büyük ölçüde korumuştur.

Ekler, yapının özgünlüğünü bozmakla kalmayıp, parsel içinde sağlıklı yaşam koşullarının oluşmasına yol açmıştır. Tek yapı için tanımlanan alt yapı (su tesisatı, drenaj) bu niteliksiz eklerle birlikte üç yapı tarafından kullanılmaktadır. Yapının servis mekânları ve ıslak hacimleri, gerek nitelik gerekse nicelik açısından, günümüz standartlarının çok altında ve sağlıklı olup, kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Giriş kattaki kiracılar, avluya eklenmiş küçük yapı içinde bulunan, sağlığa uygun olmayan banyo ve tuvaleti kullanırken, üst kattaki iki hane, yapının içine ve dışına yapılan müdahalelerle eklenmiş servis mekânlarını kullanmaktadırlar. Bu doğrultuda bazı odalardaki yükler de servis mekânlarına dönüştürülmüşlerdir. Bu müdahaleler, yaratıcı bir çözümmüş gibi görünseler de, bilinçli yapılmadıklarından dolayı yapının özgün malzemelerine ve strüktürüne büyük zararlar vermektedirler.

Yapının ve avlusunun birçok hane tarafından kullanımının neden olduğu önemli mekânsal ve hijyenik sorunların yanı sıra, kapasite üstü kullanım ve buna bağlı olarak eklenen bölme duvarlar ve teknik donanım (tesisat, drenaj), yapının strüktürel

ANKARA İSTİKLAL (YAHUDİ) MAHALLESİ: TARİHİ, DOKUSU VE KONUTLARI

Levha 5 - Eskiçioğlu Sokak, No:8. Günümüz Kat Planları / Eskiçioğlu Street, No:8. Current Floor Plans

KARGI SOKAK NO: 29, ZEMİN KAT PLANI

0 1 2 5m

KARGI SOKAK NO: 29, 1. KAT PLANI

0 1 2 5m

sistemine ve özgün yapı malzemesine de zarar vermektedir. Elektrik elemanları, duvarlara ve tavanlara, özgün niteliklere zarar vermeden yerleştirilmiştir ancak, yapının sıvası ve boyası çimento bazlı sıva ve iç mekânlarda yağlı boya ile yenilenmiştir. Geleneksel mimari öğeler (pencere, kapı ve yüklükler) de yağlı boyalar ile boyanmıştır. Tüm bunlar özgün yapı malzemeleri ile uyumsuz ve zararlı müdahalelerdir.

Sonuç olarak, bu yapı günümüzde İstiklal Mahallesi'nin önemli bir sorunu olan kapasite üstü kullanımın yapı üzerindeki etkilerini çok iyi örneklemektedir.

Kargı Sokak 29 no.lu yapı ise Eskicioğlu Sokak ile Birlik Sokak'ı birleştiren Kargı Sokak üzerinde yer almakta olup Anafartalar Caddesi'ne çok yakındır. Mahallenin birçok terk edilmiş sokağına kıyasla bu sokak da Eskicioğlu Sokak gibi kaldırılabileceğinden fazla nüfus barındırmaktadır. Küçük ölçekli ve parselde tam oturan bu geleneksel konut, mahalledeki avlusuz, küçük konutların iyi bir örneğidir.

Günümüzde kiracı bir aile tarafından kullanılmakta olan yapının plan, cephe ve kütle özellikleri büyük oranda korunmuştur. Yapıdaki en önemli mekansal değişim, zemin katta bir mekanın mutfaka dönüştürülmesi ile taşlığa ve merdiven altına banyo ve tuvalet eklenmesidir. Bunun dışında yapının mekânları özgün işlevlerini devam ettirmektedir. Eklenen servis mekânları (özellikle banyo ve tuvalet) günümüz gereksinimlerini karşılamak için yetersiz olup, bu mekânların yeni kaplama malzemeleri de özgün malzemelere uyumlu değildir. Bunun dışında, tuvalet ve banyoda havalandırma sorunu da vardır (Lev.6).

Yapının teknik alt yapısı iyi çözülmemiştir. Teknik ekipmanlar (elektrik kabloları, tesisat boruları) duvarlara düzensiz olarak yerleştirilmiş olup mekân algısını bozmaktadırlar. İç mekân duvarları ve kapı, pencere gibi mimari öğeler yağlı boya ile yenilenmiştir. Tavanlar ahşap paneller ile geçici olarak kapatılmıştır. Zemin katta özgün döşeme malzemesi olan taş kısmen görülebilmektedir, birinci katta ise ahşap döşeme korunmuştur.

Özetle, tam kapasitesinde özgün konut kullanımını devam ettiren bu yapıdaki ana sorunlar, hem ıslak mekan ek ve dönüşümlerindeki hem de yapının bakım ve onarımlardaki bilinçsiz ve yanlış malzeme seçimi, kötü işçilik ve detaylar sonucunda oluşmuş sorunlardır.

Ancak bunlar da hiç küçümsenmemesi gereken sorunlar olup, kısa-orta vadede yapının özgün malzemelerine ve strüktürel sisteminde önemli problemlere neden olabilirler.

Yukarıda sunulan ayrı ölçek ve nitelikteki üç geleneksel konut yapısında görülen değişimler ve yapıların mevcut durumları, İstiklal Mahallesi'nde hala konut olarak kullanımı devam eden geleneksel konut yapılarının mevcut durum ve sorunlarını çok iyi temsil etmektedir. Mahallede bazı yapılar kapasite altı kullanılmakta ve bundan dolayı zarar görmektedir. Diğer yandan, birçok yapı da bunun tam tersi olarak, düşük kiralarla bazen ailelere bazense kişilere oda oda kiralanmaktadır. Bu tür çoklu kullanımlar, niteliksiz kütle eklerini ve mekansal değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Genellikle düşük gelire sahip olan bu kullanıcılar, hem maddi olanaksızlıklarından hem de burayı sürekli yaşayacakları bir yer olarak görmemelerinden dolayı, yapıya herhangi bir bakım ya da onarım yapmamaktadırlar. Bir yandan kapasite üstü kullanım, bir yandan buna bağlı olarak yapılan niteliksiz ekler ve değişiklikler, bir yandan da bakımsızlık, bu yapılardaki strüktür ve malzeme sorunlarını arttırmakta; özgünlüklerine büyük zarar vermektedir.

Değerlendirme

Bu makalede, İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin tarihsel gelişimi, sosyo-kültürel yapısı, özgün dokusu ve dokunun büyük bir kısmını oluşturan geleneksel konutların mimari özellikleri ile; süreç içerisinde mahallenin fiziki ve sosyal yapısının değişimi ve buna bağlı olarak mahallenin günümüzdeki durumu ve sorunları sunulmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde Ankara'nın Yahudi cemaatinin büyük bir bölümünün Müslüman cemaatle bir arada yaşamış olduğu Yahudi Mahallesi, Sinagog, Cami, Mescit gibi dini yapıları, Şengül Hamamı ve Yahudi Mektebi ile; dokunun büyük bir kısmını oluşturan ve mahalle sakinlerinin farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları ile değişen ihtiyaç ve beğenileri doğrultusunda ölçekleri, mekansal ve mimari özellikleri, elemanları ve renkleri açısından çeşitlilik sunan geleneksel konutlarıyla; döneminin sosyal, kültürel ve fiziksel özelliklerini yansıtan önemli bir tarihi kentsel dokudur. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra başlayan süreçte, hem planlama ve koruma kararlarıyla İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin ve yakın çevresinin fiziksel ve işlevsel yapısı; hem de farklı nedenlere bağlı göçler ve el değiştirmeler sonucunda sosyal yapısı tamamen değişmiş; mahallede hiç Yahudi nüfus kalmamıştır.

Bugün İstiklal (Yahudi) Mahallesi, kent merkezinde, yoğun ticaret akslarının arasında, kentin büyük hastanelerinin bir arada bulunduğu bölgenin hemen bitişiğinde, güncel müdahalelerle yerli ve yabancı turistlerle Ankara'lılar için turizm, geleneksel ticaret ve rekreasyon amaçlı çekim alanı haline gelmiş olan Ankara Kalesi ile Hamamönü'nün tam arasında yer almaktadır. Bu merkezi konumuna ve içinde bulunduğu çevrenin tüm yoğunluğuna karşın, İstiklal (Yahudi) Mahallesi, alanı çevreleyen yoğun trafik akslarının oluşturduğu kesinti ve çeperlerindeki yüksek yapılaşmanın oluşturduğu duvarın arkasında sıkışmış ve izole bir şekilde kalmıştır.

Bir yandan mahallenin üç çeperinde gelişen yüksek yapılaşmanın yarattığı ayrışma alanının bugünkü bağlamından kopmasına ve içine kapanmasına neden neden olurken, diğer yandan mahallenin güneybatı çeperinden içlere doğru yapıların yıkılmasıyla giderek artan boşalma ve çözülme alanda kontrolsüz ve yasal olmayan otopark kullanımını arttırarak mahallede büyük bir güvenlik problemi oluşturmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, batı çeperinden başlayarak alanın iç kısımlarında da terk edilmiş ve yıkılmış olan yapıların artması, mahallenin tenhalaşmasına neden olup güvenlik problemini daha da arttırmaktadır.

Bölgede değişen işlevler, güvenlik sorunu, kentsel altyapının yetersizliği gibi çevresel faktörler ile; yapıların malzeme ve yapısal sorunları, özellikle banyo, tuvalet, mutfak gibi ıslak hacimlerin eksikliği ya da sağlıksızlığı gibi yapıya bağlı faktörler mahallede konut kullanımını azaltmakta, yapıların terk edilme sürecini ise hızlandırmaktadır. Ancak yine de, Okul, Eskicioğlu Cami, Örtmeli Mescidi ve Şengül Hamamı, mahallenin çekirdeğini canlı tutmakta ve yaşatmakta; konut kullanımı da mahallenin iç kısmında bu yapıların etrafında devam etmektedir. Sinagog ise Ankara'nın çok azalan Yahudi cemaati tarafından nadiren kullanılmaktadır.

Mahalleyi halen yaşatan unsur, hiç şüphesiz mahallede yaşamını sürdüren sayısı giderek azalan hanelerdir. İstiklal Mahallesi, merkezi konumu ve ucuz konut imkanı ile, özellikle düşük gelir grubu için halen tercih sebebidir. Ancak kullanıcıların büyük bir kısmı kiracı olup burayı başka bir yere taşınma olanağı bulana kadar yaşadıkları geçici bir yer olarak görmektedirler. Konutların birçoğu ya kapasite altında kullanılmakta; ya da tam tersi, bölünerek ve çok sayıda kiracıya kiralanarak kapasitelerinin çok üstünde kullanılmaktadır. Her iki durum da yapılarda çeşitli mekansal ve fiziksel problemlere neden olmaktadır. Halen kullanımı devam eden yapılar, kullanıcılar tarafından devlet desteği olmaksızın, bilinçsiz müdahalelerle günümüz yaşam koşullarına elverişli hale getirilmeye çalışılmaktadırlar. Bu şekilde yapılan bilinçsiz müdahaleler çoğu kez yapıların özgün mimarisi, malzemeleri ve yapım

sistemleriyle uyumlu olmadıkları için yapılara zarar vermekte ve ciddi problemlere neden olabilmektedir.

Kentsel sit alanı olan ve 2005 yılından bu yana 'yenileme alanı' içinde yer alan İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin, Ankara'nın sit alanı olarak tescillenmiş tüm tarihi dokusu gibi, günümüzde hala resmi onaylı bir planı bulunmamaktadır. Ankara Kalesi, Hacıbayram ve çevresi, Hamamönü, Hamamarkası gibi kentsel sit alanını oluşturan diğer bölgelerin neredeyse tamamında, her ne kadar plan olmasa da, projelerle müdahaleler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Şu ana kadar herhangi bir projeye konu olmamış ve neredeyse hiç müdahale görmemiş tek alan İstiklal (Yahudi) Mahallesi'dir. Mahallenin hala bir planının olmaması ve hiçbir projeye konu olmamış olması geleceğini belirsiz kılmakta; kendi halinde yaşamını ve yapısını sürdürmeye çalışan içine kapanık bir ortam yaratmakta; bu da yapıların bozulma, yıkılma ve terk edilme sürecini hızlandırmaktadır. Öte yandan belki de bu gözden uzak durum ve dokunulmamışlık, İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin sokakları, anıtsal yapıları ve geleneksel konutlarıyla günümüze kadar özgünlüğünü yitirmeden varlığını sürdürmesini de sağlamıştır. Yukarıda bahsedilen müdahale görmüş tüm alanlar hızla özgün doku ve mimari özelliklerini kaybederek yapay bir dekorlaşmaya doğru gitmekteyken, İstiklal (Yahudi) Mahallesi tüm problemlerine karşın, sosyal yapısı tamamen değişse de, fiziki yapısının özgünlüğünü hala büyük oranda korumaktadır.

Ne var ki, İstiklal (Yahudi) Mahallesi'nin kendi halinde daha uzun süre korunabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi mümkün görünmemektedir. Hızlı, ancak hassas ve detaylı, çok boyutlu ve çok disiplinli bir bilimsel çalışma ile Osmanlı dönemi Ankara'sının sosyo-kültürel ve fiziki yapısının bu çok önemli ve özgün belgesinin korunması, yaşaması ve geleceğe aktarılması mümkün olacaktır.

Kaynakça

AKMAN, S., T. AKŞİT, P. AKTAŞ, İ. ALPAY, G. ARSLAN, M. AYDAN, D. BAHAR, E. ÇABUK, M. DEMİRÖZ, D. HAKYEMEZ, B. KEPENEK, A. SİNAN ve M. ZAFER, 2013.

A Study on Conservation, Revitalization and Management of İstiklal Quarter in Historic Urban Center Ulus-Ankara. Rest 507 Planning and Design in Urban Conservation ve Rest 506 Workshop in Urban Conservation. Stüdyo Yürütücüleri: Doç. Dr. N. Ş. Güçhan, Y. Doç. Dr. A. G. Bilgin Altınöz, Öğr. Gör. Dr. N. Özgönül, Araş. Gör. S. Çakıcı ve Araş. Gör. Ö. Özçakır. Ankara: ODTÜ FBE Mimarlık Bölümü Restorasyon Lisansüstü Programı. Yayınlanmamış Y.Lisans Stüdyo Projesi ve Raporu.

AKTÜRE, Sevgi, 2001.

“1830’dan 1930’a Ankara’da Günlük Yaşam”, Tarih İçinde Ankara II (derleyen. Yıldırım Yavuz). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, s.35-74.

Atılım Üniversitesi Ankara Arşivi. URL Kaynak: <http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/>

AVCI, Deniz, 2012.

Upgrading the old: the adaptation of traditional residential buildings to the contemporary life/ Eskiye güncelleme: geleneksel konutların çağdaş yaşama uyarlanması. Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Güliz Bilgin Altınöz. Ankara: ODTÜ FBE Mimarlık Bölümü Restorasyon Lisansüstü Programı. Yüksek Lisans Tezi.

AYDIN, Suavi, Ömer TÜRKÖĞLU, Kudret EMİROĞLU ve Ergi Deniz ÖZSOY, 2005.

Küçük Asya’nın Bin Yüzü: Ankara. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

BAHAR, Beki L., 2003.

Efsaneden tarihe Ankara Yahudileri. İstanbul: Pan Yayıncılık.

BALİ, Rıfat N., 1999.

Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945). İstanbul: İletişim Yayınları; 1999 (1.Baskı), 2000 (2.Baskı).

BESALEL, Yusuf, 2014.

“Anadolu’daki Yahudi Cemaatleri”, Şalom, Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete, 26 Kasım 2014. Çevrimiçi erişim: http://www.salom.com.tr/haber-93134-anaadoludaki_yahudi_cemaatleri.html

CENGİZKAN, Ali, 2002.

Modernin Saati: 20. yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı. Ankara: Mimarlar Derneği, Boyut Yayın Grubu.

CENGİZKAN, Ali, 2004.

Ankara’nın İlk Planı: 1924-25 Lörcher Planı. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.

CENGİZKAN, Ali, 2005.

“1957 Yücel-Uybadin İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi”. ‘Cumhuriyet’in Ankara’sı. Derleyen: Tansı Şenyapılı. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, s.24-60.

ÇADIRCI, Musa, 1980.

1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Dergisi I, s.112-113.

DENEL, Serim, 2000.

“19.yüzyılda Ankara’nın Kentsel Formu ve Konut Dokusunda Farklılaşma” Tarih İçinde Ankara (derleyen. Aysıl Tükel Yavuz). 2.Baskı, Ankara: T.B.M.M. Basımevi, s.129-153.

ERGENÇ, Özer, 1980.

XVII. yüzyılın Başlarında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Dergisi I, s.85-108.

ERGENÇ, Özer, 1984.

Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Dergisi IV, s.69-78.

ESİN, Taylan ve Zeliha ETÖZ, 2015.

1916 Ankara Yangını. İstanbul: İletişim Yayınları.

GALANTİ, Avram, 1951.

Ankara Tarihi. Birinci Kısım. İstanbul: Tan Matbaası.

GÖK, Nurşen, 2009.

19. yüzyıl Ortalarında Ankara Yahudilerinin Sosyal-İktisadi Durumu. OTAM, 26/ Güz 2009, s.117-139.

GÜNEL, Gökçe ve KILCI, Ali, 2015.

Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara’yı Tanımak. Ankara Araştırmaları Dergisi. Haziran, 2015, s. 78-104.

HASSA Mimarlık Mühendislik İnşaat San. ve Tic. Ltd. Şti., 2006.

Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu.

İLÇAN, Makbule & UTTA Planlama, Projelendirme, Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. (iş ortaklığı), 2010.

Ankara, Ulus Tarihi Kent Merkezi, Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Araştırma Raporu.

İLTER, Fügen. 1996.

Ankara’nın Eski Kent Dokusunda Yahudi Mahallesi ve Sinagog. 8-9 Mart 1993 tarihinde Üsküp’te gerçekleştirilen

- “The Jews in Macedonia” konulu Uluslararası Sempozyum’da verilen bildirinin genişletilmiş şeklidir. Ankara: TTK Basımevi; Aralık 1996, Cilt.LX Sayı: 229, s.719/732.
- KIRAL, Ömer H., 2005.
‘Ulus’u Koruma X Ulus’u Değiştirme’, Arkitera, 28 Şubat 2005.
Çevrimiçi erişim: <http://v3.arkitera.com/k23-ulusu-koruma-x-ulusu-degistirme.html> (son erişim tarihi 25.11.2015).
- KIRAL, Ömer H., 2013.
H. METU JFA 2013/2 s.219-221
- KÖMÜRÇÜOĞLU, Eyup, 1950.
Ankara Evleri. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi Derlemesi. (23.1.1946 tarihli Doçentlik İmtihanında jürice kabul edilmiş doçentlik çalışmasıdır.) İstanbul: İstanbul Matbaacılık T.A.O.
- ÖNEY, Gönül, 1971.
Ankara’da Türk devri yapıları. Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları.
- MITCHELL, Stephen, 2005.
‘An apostle to Ankara from the New Jerusalem. Montanists and Jews in late Roman Asia Minor’, Scripta Classica Israelica 24 (2005), s. 207-223
- ŞAHİN, Neriman (editör), B.ALTINSAY, S.GÖKALP, C.HERSEK, M.KAYADEMİR, E.MORÇÖL, Y.ÖZKAYA, G.PAYTAR ve S.TUNCER, 1988.
İstiklal Mahallesi Preservation and Rehabilitation Project. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- ŞAHİN, Neriman, 1995.
A study on conservation and rehabilitation problems of historic timber houses in Ankara. Danışman: Prof. Dr. Ömür Bakırer. ODTÜ, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı. Ankara: ODTÜ.
- ŞAHİN KADAKAL, Pınar ve Gülseven UBAY TÖNÜK, 2016.
‘Tarihi Çevrelerin Korunma Sürecinde Yaşanan Fiziksel ve Sosyo-Kültürel Değişim, Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezi İstiklal Mahallesi Örneği’, 80 Sonrası Mekan ve Planlama. G.Ü. Şehir ve Bölge Planlama 30. Kuruluş Yılı Anısına, Yayına Hazırlayanlar: A. Uğurlar, D. Erol, E. V. Öcalır Akünel, F. Erdoğanaras, K. Cihangir Çamur,
- L. Alkan, N. Görer Tamer, S. B. Yenigül, ü. Duman Yüksel, Z. Özdemir, Ankara: Gazi Üniversitesi, 301-328.
- ŞENOL-CANTEK, Funda, 2003.
Yabanlar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara. İstanbul: İletişim Yayınları; 2003 (1.Baskı), 2011 (2.Baskı).
- ŞENYAPILI, Tansı (der.), 2005.
Cumhuriyet’in Ankara’sı, Özcan Altaban’a Armağan. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- ŞENYAPILI, Tansı ve Ali TÜREL, 1996
Ankara’da Gecekondu Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sunumu, Ankara: Batı-birlik Yayınları.
- TAMUR, Erman, 2010.
Ankara’da Mahal İsimlerine Yansıyan Tarih-I. Kebikeç, Sayı: 29, s. 57-71.
- TANKUT, Gönül, 1993.
Bir Başkent’in İmarı. Ankara: (1929-1939). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- TANKUT, Gönül, 2000.
“Jansen Planı: Uygulama Sorunları ve Cumhuriyet Bürokrasisinin Kent Planına Yaklaşımı”, Tarih İçinde Ankara (derleyen. Ayşıl Tükel Yavuz). 2.Baskı: Ankara: T.B.M.M. Basımevi, s.301-317.
- TOKTAŞ, Şule, 2006.
“Turkey’s Jews and Their Immigration to Israel”, Middle Eastern Studies 42.3 (May 2006), s. 505-519.
- TUNÇER, Mehmet, 2001.
“Ankara’da Tarihsel Çevrenin Korunmasına Yönelik Politikalar”, Tarih İçinde Ankara II, Aralık 1998 Seminer Bildirileri (derleyen. Yıldırım Yavuz). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, s. 75-109.